

VIGILIA

VIII. ÉVFOLYAM
1942 SZEPTEMBER

TARTALOM:

HORVÁTH IMRE: Versek

Lemenő nap, Ha egyszer hangod támad, Színek a palettán, Ahogy a hattyu,
Idegen nő, Csillagok, Halott barátom, Pletyka, Első villám, Az idő könyvében,
Fázó kisfiúhoz, Örök könyv.

DALLOS SÁNDOR: Ahol gyermek voltam: Gyórszentmárton

JANKOVICH FERENC: Levendulák, Cédrus

KÉRY LÁSZLÓ: A lázadó

TÚZ TAMÁS: Hűség, Arckép
halvány színekkel

MAKAY GUSZTÁV: Irodalom-
népszerűsítés

VIDOR MIKLÓS: Solus eris

FÉNYI ANDRÁS: Harsányi Lajos
költészete

ELVEK ÉS MŰVEK

RÓNAY GYÖRGY: Eckhardt Sándor: Balassi Bálint - Waldapfel József: Katona
József — POGÁNY Ö. GÁBOR: Kosztolányi Dezső: Ábécé — R. I.: Hazai utazók
Erdélyben — Tréfás és csúfolódó erdélyi népköltészet — KÉZAI BÉLA: Tóth László:
Magyar vártán — P. Kőnig Kelemen O. F. M.: Keresztény egyházak egysége.

SZERKESZTI:

MÉCS LÁSZLÓ ÉS POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

FŐSZERKESZTŐ:

MÉCS LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre bel-
földön 12 P, félévre 6 pengő

Külföldre: Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 15 P.

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1·20 P.

Főbizományos: Athenaeum könyvesboltja, Budapest, VII., Erzsébet-körút 7.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Mussolini-tér 1.
Telefonszám: 12—99—01. Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős

Kéziratokat nem adunk vissza

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az Ibusz pavillonokban.

**Laptulajdonos, felelős szerkesztő
és kiadó: POSSONYI LÁSZLÓ**

HORVÁTH IMRE:

VERSEK

LEMENŐ NAP

Látott mindent, ami itt lent folyik.
Hökkent arcán pirosság ömlik át.
Látott mindent hajnaltól alkonyig —
s most helyettünk is szégyenli magát.

HA EGYSZER HANGOD TÁMAD

Mint híd alatt háló áldott szegények,
oly szegény légy. Vagy náluk is szegényebb.

Tiszta légy, mint a gyolcs, mit sebre kötnek.
Légy oly szabad, mint a be nem kötött seb.

S oly igaz légy, — ha egyszer hangod támad,
mint gyárszirénák szavában a bánat.

SZINEK A PALETTÁN

Zöld

A tűnt remény eldobta, s most az árnya
lágyan símul virágra, fűre, fára.

Rózsaszín

Gyöngéd, akár a neve: mint a rózsza.
A földön nincs is keresnivalója.

Sárga

Hivalkodik, hogy a Nappal rokon.
Meglستم őt porladó csontokon.

Szürke

Rátaposok és ő az út porában
elém borul. És csókolja a lábam.

AHOGY A HATTYU

Ahogy a hattyú hasít a tavon,
úgy húzz át tiszta, mély életemen.
A fejed mindig fönt hordjad nagyon —
és még az árnyad is fehér legyen.

IDEGEN NŐ

Hideg vagy, mint a héber temetők.
S homlokod fehér márványa alatt,
mit hajad sötét indája benőtt,
titokzatos halottak nyugszanak.

CSILLAGOK

Van csillag, mely fennen azért ragyog,
hogy csillogtassa az alázatot.

És van csillag, amely a Messze Úr
nevét azzal ünnepli, hogy lehull.

HALOTT BARÁTOM

Ilyen vagy hát. Körültopoglak félve
és úgy pillantok rád, halott barátom,
mint riadt szűz pillant titkon nénjére,
ki rejtély, mert átlobbant már a nászon.

PLETYKA

Igy beszélük: Szerelmes volt a lány
és egy szeles tavaszi éjszakán
a kútba ugrott. A fél falu látta,
de szétfutottak mind az emberek...
S a zöldhinárú mélységbe utána
a Hold dobott csak ezüstkötelet.

ELSŐ VILLÁM

Fiatal volt. Frissebb fa nem volt nála.
És elérte a nyár első villáma.
Fiatal volt... Tudod mily fiatal fa?
Mint a villám, amely csak őt akarta.

AZ IDŐ KÖNYVÉBEN

Milyen véres, ijesztő fejezet,
hol az Idő dermetten abbahagyta
az olvasást... Jaj, félttem lelkemet,
mely levélként ráesett épp e lapra!

FAZÓ KISFIÚHOZ

Te tűzre gondolsz, ügye, kisfiam?
Én ilyenkor a fákra gondolok.
Fa az erdőn s a hegyen annyi van,
— s ma éjjel mind fejszével álmodott.

ÖRÖK KÖNYV

A csillagok síromon átragyognak,
s az ég könyvét — mi dolgom lenne más itt? —
kiolvasom a gyors feltámadásig,
míg helyettem a szél fűgén lapozgat.

Horváth Imre

DALLOS SÁNDOR:

AHOL GYERMEK VOLTAM: GYŐRSZENTMÁRTON

Szülőfalum Győrszentmárton. Ott fekszik Gyórtól alig tizen-nyolc kilométernyire, a sokorói hegyvonulat és a pannonhalma hársdomb között, egy részével erre a dombra kapaszkodva, mintha belőle szívna életet. S ebben van is valami.

Szép falu. Nem elfogultság mondatja ezt velem: valóban az. Kirándulók, sőt külföldiek is tanuskodhatnak róla, hisz a háború előtt néhány esztendővel, Pannonhalma miatt, amely ott magasodik a falu felett, az idegenforgalomba is bekapcsoltak bennünket s így a dicséretből nekünk is kijut. Sohase felejték el egy jávai ültetvényest, akivel egy otthonlétem alatt véletlenül találkoztam. Állt a dombtetőn s csoportjától elválva, egyre a falumat fotografálta.

— Gyönyörű — mondta elragadtatva, mikor észrevett.

Németül beszélt.

— Az — feleltem neki. — Mi tetszik önnek rajta?

— Van benne valami bibliás zamat — lelkesedett. —

Egyszerűség van benne, boldogság és derű.

Magas piros ember volt, valami bosszúság fogott el a lelkesedésétől.

— Vegye meg — mondtam neki, — ha ennyire tetszik!

— Eladó? — kérdezte hitetlenül.

— Nem tudom — mondtam —, de annyi bizonyos, hogy ön ezt az egész bibliás derűt a kis zsebéből kifizethetné!

Kiszámítottuk, hogy falum egész határával együtt mekkora értéket képvisel s kisült, hogy a jávai hollandusnak valóban semmi különösebb gondot se okozott volna falum megvétele. Lehet, hogy ekkor megértette, min bosszankodom, mert zavartan nézett rám.

.... Igaz — bólintott. — Elnézést kérek.

Néhány szót váltottunk még, aztán köszönt és ment a többiek után. Lehet, hogy ártottam a hazai idegenforgalmi propagandának, de az is lehet, hogy a hollandus keresett egy másik helyet, ahol senki se zavarja és tovább fényképezett.

* * *

Mindezt csak annak a bizonyosságául mondom, hogy szülőfalum valóban szép. Hogy egy jávai ültetvényes könnyedén megvehetné, nem nagy ügy: könnyedén megvehetné akár melyik más dunántúli falut is. Végre is nem olyan nagy érték Győrszentmárton. Lehet körülbelül 3000 lakosa, nem sokkal

több hold földje, mintegy 400 háza, mása semmi. Lakóinak egyharmad része gazda. A többi zsellér viskóban lakik, nap-számos, téglagyári — mert téglagyár is van a faluban — vagy a győri gyárakban bejáró órabéres munkás, egy csomó iparos és egy csomó olyan ember, akikről — ha visszagondolok gyermekkoromra — máig sem tudom kisütni, miből élhettek, Rózsék, Tresóék, a két Imrefi család, Némethék, a Sutovicsék, Vighék, felsorolhatnám az egész Váralját. És lent a majorban az urasági cselédek, kocsisok, béresek, tehenesek, csószók, szőlőpásztorok: gyermekkoromban még népes had. Sebestyénék, a két Kemény család, Krajcárék, Hadaricsék, Matuláék, Lakyék, Tóthék, Stecináék, Bereczék, Ampliek, számításom szerint gyerekestül, vagy kétszáz lélek. Ha szülőfalumra gondolok leginkább ezeket látom, és egy-két apró földeken csikorgó embert, mint Somogyiékat például a Váraljáról, Bors Benedekéket, Bors Paliékat és Antalt, aki valami gyermekkori csípőbaj miatt nem tudott felegyenesedni s a két kezén vonszolta magát, de rettentő kézügyessége volt es az öreg Csirum Borsot, a böllért meg a Lölköséket, a szép kékszemű Lölkösnét s a fiát Árpádot, akinek a szemében nagy mersz s az egész világra éhes kíváncsiság lobogott. Ezeket. És hivatásos koldusok hadát, akik énekelve jöttek péntekenként, megjárták a búcsújáró helyeket és látták az alvó búcsús sereg feje fölött lebegni a csatka Szűz Máriát. És Tóth Ferkót látom a fuvarost, amint sovány, almás, deres lovával áll a part oldalon gubbasztó ház előtt, ahol laktunk és füttyszó mellett dobálja be a fát, amelyet az erdőből hozott. És Katit látom, a parázsszemű vén koldusasszonyt, aki a temetőben lakott, de hajdan szép volt és sok világot látott s mi mindent tudott! A fűvek titkain túl a fák, a föld, az ég, a barázdák, az évszakok s az ember minden titkát! Gyönyörű titkokat! Ültem mellette a házunk tornácának lépcsőjén, vagy kint a temetőben egy öreg síron, vagy a halottasház előtt s faltam a meséit. A holdhomlokú legényről, a tavaszi Istenről, az aranyosszőrű kancáról, a csillagokon járó leányról, akinek a fátyla a Tejút... Én Istenem, ha élne, egy mitoszt szedhetnék tőle össze, milyen gazdagot és gyönyörűt! Tőle és Szalónétól, aki a mosónőnk volt s míg teknőjében dagadt a hab s a konyhánk ablakát befogta a pára, elrévedő tekintettel mondta az Esőember csodálatos és végeérhetetlen történeteit! Mondta és színezte és néha belekönnyezett, mert az Esőember maga volt a szegények igazsága.

Őket látom és régi vándorokat, akik ősszel megérkeztek valahonnét, meghúzódtak egy-egy háznál, sok mindenre megtanították a ház lakóit s egy-egy tavaszi éjszakán búcsú nélkül röppentek el valamerre, mint a madarak. Ezüst Mihály például, aki bíborherével a gomblyukában érkezett egy ősszel, szép szál nagyhomlokú legény, akiről regényt írok. És apámat látom, a magas, gyönyörű embert, akiről annyit írtam már, s aki maga is vándorból szelídült főapátsági hivatalnok-

ká, egy leány — anyám — iránt való szerelme s talán már némi fáradtság miatt is. Szinte hallom, ahogy a szót kiejti: *Trondhjem* s máig fjordokat és fjeldekét érzek magam körül az egyszerű névtől... és *Bergen*, *Helgoland* és *Hamburg* és provánszi mimóza-rétek és a genovai kikötő, ahonnan egyszer csaknem világgá ment, mert:

— Tudod — mondta — van a tengerben valami olyan, hogy alig lehet ellenállni neki! Csak menne az ember el, el, el....

Máig látom az arcát, ahogy ott ragyogott rajta a meszeseség ígérete....

* * *

Hát őket látom magam előtt, ahogy gyermekkori falumat idézem, szülőfalumat ezek jelentik nekem. Sebestyénék, Keményék, Bors Benedekék, Lölkösék, Kati, Szalóné, Ezüst Mihályék és apám. Cselédek, zsöllérek, napszámosok, fuvarosok, koldusok, mosónők, vándorok. E kenyér szerint szegények, akik testükkel a napi falat rabjai voltak, nem volt semmi földi vagyonuk — nekünk se volt sohase — de úgy tudtak lélekkel élni a teremtett világban, hogy egy milliomos koldus hozzájuk képest. Mint társak éltek a föld dolgai között, édes testvérei, fűnek, fának, földnek, égnek, és mindenemű csodának, Genovéva barlangjának és a Szent Gergely nap éjszakáján, parancsoló tavasz istennek, szagok és percenések értői s ismerői a szeleknek. Hányszor hallottam tőlük ilyet: olyan száz öl magasan járhat a szél!... Pedig semmi sem mozdult körös-körül. S mikor kérdeztem, honnét tudják, csak bölintottak:

— Lehet azt érezni jól!

S megtanítottak rá s azóta én is tudom. Ezt és még sok más hasonlót. Mindenben ők voltak a mestereim, ezek a gazdag szegények, akik körül élt az egész világ s akik míg ették a vékony falatot, lelkükben, ha éppen kedvük volt hozzá, csodákkal társalógtak.

Csak ezekből állott a gyermekkori falum?

Nem. Voltak ott, mondom, gazdák is, gyorsan gyarapodó iparosok és hivatalnokok, és községháza és szolgabírótság és adó, de ezek voltak a lényeg. Ezek a mesetudók és mese-mondók. Ezek a mélyen szemlélődők. Ezek a nyomtalanul eltűnő irreális emberek. Ha valaki vissza akarná állítani eredeti mivoltában a régi falumat, ezek nélkül, csak egy üres vázat hozna össze. Ezek voltak a lélek s ezek nélkül, aki igazán ismerte a hajdani Gyórszentmártont, nem ismerne rá az ízére. Mert ők voltak szülőfalum legmélyebb és legjellegzetesebb ízei. Ami vagyok, nekik köszönhetem s azt is, ami még leszek.

Rajtuk s anyámon kívül — aki lélekkel ugyancsak közéjük tartozik — e világon senki, semmi lényegest nem adott nekem. Amit azóta szereztem, csak ruha. A lélek bennem tőlük

való s ez a lélek mélyen rányomta bélyegét egész gyermek-kori falumra is.

* * *

Egy mesékben és irreálításokban élő falu volt a szülő falum?

Csaknem. Alig hiszem, hogy volna helye az országnak, ahol több mese, rege, legenda, babona és misztikus szokás járta volna, mint nálunk. Esküvők, halotti torok és nagyobb ünnepek népi szokásai, szertartásai az országban széltében ismeretesek, de mindezek csekélységek ahhoz, ami gyermekkori falum mindennapi életében körülvett. Nem csak quantitative értem: szépségben és mélységben is. Mai napig az az érzésem, ha akkoriban valaki megírta volna falum életét, nem egy fejezetben valami ősi vallás megmaradt szertartásairól kellett volna értekeznie. Ez annál csodálatosabb, mert hisz falum népe szinte ezer esztendeje ott áll a bencés rend, tehát a keresztény kultúra árnyékában. Mégis talán még ma is érezhetők életében valami ködbe merült, ősi vallás ízei. Seregestül sorolhatnék fel dolgokat bizonyásgul, de nincs időm rá. Csak néhányat említek, például az állatokkal való — nem tudom másképp kifejezni — lelki együttélésük területéről. Mind olyan, amelyet százszor és százszor láttam. Nem nagy gazdáknál: a nadrágszíjvékony földek gazdáinál.

Tavaszi csordaeresztéskor például a gazdasszony már kora hajnalban felkelt, tetőtől-talpig megmosakodott, majd ünneplőbe öltözött. Akkor egyik kezében a párnával, amelyen az éjszaka hált, másik kezében égő gyertyával, kiment az istálló ajtaja elé. Bent az istállóban a gazda akkorra már ragyogó tisztára takarította az egy szem tehenet, szőrét kikefélté, patáját, szarvát kifényesítette, „haját” kibodrozta. Ezen a reggelen meg nem volt szabad ütni az állatot s ugyancsak nem volt szabad a tögyét férfinek illetni. Mikor így a tehen már ragyogott, a gazda kötőfék nélkül kivezette az istálló elé. Ott a gazdasszony belevilágította a gyertyával az állat szemébe, hogy lassú tisztá és szelíd-e. Akkor rálehelt a fejére s a párnájával végigsimította az állat mindkét oldalát. Az ígékre sajnos nem emlékszem, amelyeket közben mondott, de azt tudom, hogy a gyertyával a sötétség hatalmai ellen kért védelmet az állat számára — mint métely, taknyosság, marhavész, lépfene, felfúvódás — s a párnával való simogatás azt célozta, hogy az állat kövér, szelíd és termékeny legyen. A gazdasszony a kötényéből egy kevés sós kenyeret kínált ilyenkor a tehennek, aztán rocskát vett: megmosta a tehen tögyét és megfejté. Az első húzás tejet, mindegyik csescsből, a földre szökkentette s úgy fejt tovább. A kifejt tejet aztán megfuvatta az állattal, nyomban utána önmaga ivott belőle, majd oda kínálta az edényt az urának. Ennyi volt a szertartás. Utána a tehenet — ha részesek voltak a közlegelőben és

a csordás tartásában — kiengedték a csordába vagy visszakötötték az istállóba, de első élelmül aznap mindenféleképen friss zöld füvet kapott.

Ez az egyik. Ahogy leírom, most is meghatódom tőle, a komoly, meghitt kép oly világosan áll előttem.

Egy másik. Ha a ló tüsszögött, lehelettel gyógyították. A gazda negyedóráig lehelte belé meleg lélekzetét a ló orrába és közben tudott, vagy hirtelen érzésből fakadt gyógyító szavakat suttogott neki. Ha a hasával volt a baja a lónak, asztalról való sőt tettek, ha ez sé használt, a gazda saját vérért csöppentette az italába. Saját szememmel láttam egyszer, hogy a gazda bicskával megszurta a tenyerén hüvelykujja vastag húsát s a kiserkedt vért a ló italába cseppentette. Raymond Parasztok című regényében van egy rész, mikor Borina kislánya s az öreg szolga karácsony estén benyitnak az állatokhoz, titkot nézni, ezt is ismerem gyermekkoromból.

Mennyi ílyet tudok! Szertartásokat állatokkal, magokkal, gyümölcsfákkal, a munka eszközeivel! Egyik szebb, mélyebb, mint a másik: óraszám mondhatnám őket. Csak a kutyával való bánás milyen gyönyörű, mikor a házból eltemetnek valakit! Sajnos nincs időm az elmondására. De így, ilyenekben élt az én gyermekkori falum és ilyenekben éltem én is. Sohase felejttem el őket, egész életemet ezek az ízek határozzák meg. Alig várom, hogy egyszer nagy regényben — Ezüst Mihályról fog szólni, aki egy őszön gomblyukában bíborherével érkezett — megírassam őket.

Hogy milyen falu volt az én gyermekkori falum, milyen álmokban élő és kicsi dolgokból is csodákat termelő, csak egyet szeretnék még elmondani róla.

Ime: nekünk sohase volt betyárunk. Ez sajnos, nem került ki a falumból, holott a bakonyi erdők hajdanában odáig érték s a lelkek áhítoztak egy legendás szentmártoni legényre. De mondom, Gyórszentmárton nem adott szegénylegényt. Mi Sobriból, a híres bakonyi betyárból éltünk gyermekkoromban, az ő hőstetteit csodáltuk, az ő igazságosságát magasztaltuk, az ő szomorú sorsán fakadtunk sírva:

Sobri, Sobri híres fattyu,
Száll fölötted három daru...

Igy kezdődött egy elégikus dal Sobriról, akit három daru kíséretet útjain és óvja a bajtól. A két szélső a rengeteget vigyázza, nem jönnek-e a pandurok, a harmadik — a középső — felriasztja Sobrit, ha valami baj van: Sírva mondja: „Szaladj betyár!” Ime a dal drámai befejezése:

Három megye a hajszolód,
Három madár a pártfogód:
A két szélső, két holt babád,
A középső édesanyád.

Sobriról olvastunk és daloltunk.

De egyszer csak támadt egy igazi betyárunk is: Jeney, vagy Gyeney. Nem tudom melyik volt a neve, nálunk Gyeneynek mondták. Talán negyedik elemista lehettem s tavasz volt, mikor jött az egyik váraljai osztálytársam nagy lelkendezve:

— Van ám betyár! — rikkantott. — De még milyen! Akár a régiek!

Majd a lélekzet szakadt bennem a boldogságtól, alig tudtam kinyögni:

— Kicsoda?

— A Gyeney!

— Ki az?

— Az? . . . Haj . . .

S a pajtásom — Rozs Gyurka volt — egész legendát vágott ki Gyeneyről. Hogy az milyen hatalmas, erős és gyönyörű, legyőzhetetlen, hős! Nagyobb Sobrinál és Rózsa Sándornál, de legalább akkora. A szegényeket nem bántja, csak a gazdagokat dézsmálja meg. Elhordja a tyúkokat, pulykákat, padlásról a ruhát, az éléskamrából az ételmet . . .

— Meglátod — lihegte Gyurka — egyszer a főpát hintóját is megállítja. — így. Tyúkok, pulykák, padláson ruhák valóban tüntek el akkoriban s aki a tolvajlásokat csinálta, abban is a mieinkhez hasonló romantika dolgozhatott, mert ahol csak dolgozott mindenütt kiírta a falra szénnel: „Itt járt Gyeney!”

Nem emlékszem gyönyörűbb időre: volt betyárunk! Az egész falu szegénysége lázban égett. Fény volt mindenfelé. Lassan tele lett a falu Gyeney kézjegyével. A szegények házfalán ilyen feliratok jelentek meg:

„Ne féljetek, itt van Gyeney!”

A csoda beköltözött hozzánk s a boldogság a nyár elejéig tartott, mikor a csendőrök elfogták Gyeneyt s a szolgabíróság szükségfogdájába csukták. Annak egy jókora rostélyos ablaka nyílt az első major udvarára, s Rozs Gyurkával elhatároztuk, hogy belesünk Gyeneyhez s ha csak lehet beszélünk vele. Mindent lehetett, a major-udvaron nem törődött velünk a kutya se. Odamentünk a fogda ablakához és belestünk. Egy kicsi, sovány szőke ember ült a pircsen, egy szomorú és vedlett kis ember, olyan kopott szabólegény forma. Bezörgettem:

— Maga a Gyeney?

Odanézett, bölintott, aztán elfordította a fejét. Ő volt. Egy darabig néztük, aztán hazamentünk. Ahogy magamra maradtam, sírvafakadtam s hetekig úgy éreztem, mint akinek kivágták a szívét. Hogy a legendás Gyeney ilyen, kis koszlott emberke.

Nem tudom mi történt velem, de azt hiszem, otthon, a szegények portáin, még mindig fogalom Gyeney neve. Ha még van valami Gyórszentmártonban a régi falumból, akkor él.

Mert az én szülőfalumban ilyesminek élnie kell s ha él, s ha valaki hallja ezt a szegénysor lakói közül, azt arra kérem, ne higgyen nekem. Hazudtam az előbb. Gyeney egy gyönyörű, barna, daliás legény volt, daliásabb Sobrinál, egy éjszaka megfúrta a falat és elmenekült. De él. Ha valami baj van csak kiáltunk utána:

— Segítség Gyeney!

S megjön. Az meg! Ismer bennünket s tudja, hogy mi Gyeney nélkül nem élhetünk.

Dallos Sándor

T Ű Z T A M Á S :

H Ű S É G

Úgy hordozom már régi életem,
mint ódon testüket e kőfalak.
Kemény anyaggá gyúrtál engemei,
mióta zord szívembe zártalak.

Nem hagyta lomhán szertemállani,
szétfolyni, mint a porba loccsant bor.
Kezedbe fogtad minden részemet,
hogy el ne tűnjek boldog aklobból.

Elült a szél már és kihült a láz,
csak tartsd szelíden harcos homlokom.
Bánatból szőttem szürke köntösöm
s vasból vert láncom föl nem oldozom.

Szép napjaim, mint felhők tűntek el.
Most jobbkezemben fölvilan a kard.
Páncélban állok fönn a vár fokán.
Teérted küzdök: úgy legyen... akard!

A J Á N L Á S

A halmok állnak és pihegnek.
Karomat nyujtsd a kék vizeknek.

A fák suhognak és üzennek.
Szívemet add a rőt tüzeknek.

Locsolja lankadt ujjamat a hab,
hogy friss erővel átkaroljalak.

Lángok fürösszék tikkadt véretem.
S ha kell, kiontom itt a köre: vedd!

LEVENDULAK

Virágul a lakásomba
hoztam levendulát —
meleg szemű paraszt szűzek
s vad rétek illatát.

Pislognak a levendulák,
mint lila mécsesek,
álmosan fűjják illatuk,
borongók, kedvesek.

Miért világolsz úgy nekem
te szerelmes virág?
Kábultan, illatszomjasan
nért kell hajolni rád?

Mert tebenned lélekzenek
ó kalendárjomok,
Énekek könyve, bibliák,
vén almáriumok?

Mint régi giccses képeken,
merengő tág szemek,
magányos, álmatag szobák,
olajbafúlt színek.

Halhéjfűző, üres, miből
elillant a derék,
virraszt egy láda mélyiber
a sutba vágva rég.

Vitézkötéses rend ruhák,
nagy, bezárt sifonok,
hol sárgult abroszok között
egy szentkép mosolyog...

Paraszt nagynéném lelke száll
e kis virágokon,
terjeng a mult rám, mint a füst
és beborít vakon...

S torkomba fojtja csöndesen
egy nyári éj dalát —
Lakásomba levendulát
hoztam, levendulát.

CÉDRUS

Füstös tehénke bög az ég mezőiben,
kicsiny borját siratja, könnyes feje csüng —
s e gondolatra megsajdúl az én szívem:
talán te jársz az égen, cédrus-tehenünk.

Fölöttem átállépnek könnyű lábaid,
szép karcsú térded meg-megcsuklik — mely csoda! —
fülembé vájnak bűgő nagy fohászaid,
amint járkálsz a tág mezőben tétova.

De szép orrodba hangtalan, dühödt kutyák
akadnak és villám hasítja hátadat,
a rémülettől megcsuklik szelíd bokád
és térdre roskadsz, megcsóválva szarvadat.

S szaladsz zokogva, elpotyognak könnyeid,
sötét szemedből sír a csillag-csöppes éj
s mint riadt felhők, megerednek tőgyeid,
és hull, peregve hull a földre, hull a téj...

Jankovich Ferenc

KÉRY LÁSZLÓ:

A LÁZADÓ

Az állomás előtt a kövezetet javították. Halmokban heverték a szürke gránitkockák, tövükben rozsdás aszfaltgépek füstölögtek. Ez a látvány volt az első, ami a hatalmas állomásépületből kilépő utasnak a szemébe ötlött. Az első benyomás, az első hangulatfolt. A város még bizonyára sok rejtelmet, ismeretlent tartogat hatalmas épületeiben, mohosfalú váraiban, tengeröblében, a hegyekben és az utolérhetetlenül mocskos utcákban. De ha évek múlva visszagondol mindezekre az utas, s a házak, várak, tengeröböl, hegyek és utcák vastagfalu burokból, sejtelmesen rajzolódnak elő, akkor tisztán fogja érezni ezt az orrfacsaró aszfaltszagot, hallani a kalapácsok hideg kattogását a köveken és látni a zsákdarabokat a munkások térdén.

Erre az átmeneti jellegű, felboncolt térre lépett ki az a látogató csoport — messziről lehetett látni, hogy külföldiek — amelyik az imént érkezett R. felől, s miután poggyászát a ruhatárban lerakta, egy szürkefelöltös, keményarcú férfi vezetésével elindult a tér egyik sarka felé, keresztülment a kavicsos homokkal felhintett kerti úton, s eltűnt a San Margherita utcában. Tanárok, diákok, voltak vagy harmincan, négyhetes tanulmányútjuk utolsó állomására érkeztek ezen a délutánon. Leverten haladtak, éhesek voltak, s unták már egymást. A fényképezőgépek fáradtan lógtak le a vállakról, a filmek tele voltak képekkel, némelyiken kettő-három is megfért, ahogy az agyakba is be volt zsúfolva egymás hegyin-hátán az a sok múzeum, képtár, szoborgyűjtemény, dóm és temető, amit négy hét alatt csak összehabzsoltak. Szóltalanul mentek, mintha vigyáznának, hogy egyetlen kis forgácsot el ne hullassanak a tanulmányút emlékhalmazából. Így érték egy kis, harmadrendű vendéglőhöz, ahol ebédelni szándékoztak. Sárga, emeletes épületben volt ez a vendéglő, a ház sarka tenyérnyi téren végződött, virágágyak szerénykedtek itt, középen márványtalpazat állott, rajta három szoboralak, egy bronzférfi széles, lapos kalapban, s két gyerek.

Három órakeres autóbuszon fognak kimenni a környék legszébb kirándulóhelyére, a pompás tengerpartra, ahol vadregényes sziklákról tündéri kastélyok mosolyognak bele az örök óceánba — ahogy az egyik prospektus írta. Szabó sietett az ebéddel, még szeretett volna néhány kisebb vásárlást lebonyolítani. Odament a keményarcú férfihez, Paulusz tanár úrhoz, hogy elkérkedjék. „Háromnegyede gyere vissza” — mondta, mosolygott egy kicsit és megköszönte a torkát.

Szabó az órájára nézett — negyed van — s már az ajtónál volt, aztán a kis, árnyékos utcán, aztán a kertes tereszkén, ahol a szobor állt.

Valaki a nevét kiabálta. Bory szaladt utána, alacsony, tojásfejű fickó, görbe lábával komikusan karikázott. Ketten indultak neki a térről nyíló hosszú utcának, szemüket igyekeztek olyanra tágitani, mint rendszerint szokták, ha egyedül, szakszerű vezetés nélkül kószáltak. Igyekeztek megfigyelni a házakat, az embereket, a nőket, mindenben a típust, ahogy Fellegh mondta, a tisztelendő, akire hallgattak, mert nem volt tanár. Roppant rendszereket dolgoztak ki magukban, amelyekbe könyörtelenül be lehetett sorozni személyeket és tárgyakat; voltak külsőséges, alaki rendszereik, voltak lelkiek, s ezekben dühös szenvedéllyel osztályoztak mindent és mindenkit. A férfiakat úgy csoportosították, mintha madarak lennének, voltak varjak, gémelek, tipegők és marabuk, a nőket — az összes lényeges szempontok figyelembevételén kívül — hang szerint és száj szerint. Volt osztály, amelyiknek ezt a címszót adták: Paulusz-szerűek...

Mindig sokszoros élményt jelentettek számukra az ilyen felügyelet nélküli mászkálások, mikor nem fontoskodnak vezetőik, nem magyaráznak olyan dolgokat, amik senkit sem érdekelnek. Mikor egy nagy, idegen városban felelőtlenül kóborolhatnak s céltalanul, vagy igyekezhetnek egy kitűzött cél felé, térkép nélkül, anélkül, hogy tudnák ezt a nyelvet, csupán attól az ősi ösztöntől vezetve, amelyik csalhatatlan kalauznak bizonyult mindig. Fokozottan érezték azoknak a lógásoknak az örömet, amiket a saját bőrükre végezhetek, kiszökve esti tíz után a szállodából, beleesve éjszakai kalandokba, átélve romantikus, vagy kevésbé romantikus helyzeteket, de szabadon, távol a megengedett normáktól, sőt sokszor azok ellenére. Mikor gáttalanul törhetett föl bennük az édes bizonytalanság és az isteni függetlenség érzése. Az egész tanulmányútjuk titkos szolgálat volt az ellen, amit otthon hosszú évek óta nyögtek, a megbénító szabályok, a parancsok ellen, de oly ügyesen, ravaszul csinálták eddig, hogy a tanárok semmit észre nem vehettek. Olyan szenttelen, unatkozó arccal járták zarándokhelyeiket, a templomokat, a múzeumokat, hogy ebből csak igyekvő érdeklődést, dicséretre méltó törekedést lehetett leolvasni. Persze nem mind a húsz diák volt ilyen földalatti, lélekalatti aknamunkás, hatan voltak csak, ugyanabból az osztályból mind, s Szabó is közéjük tartozott, Bory is.

Találtak egy üzletet, ahol déligyümölcsöt lehetett kapni, ajándécsomgokban, ahogy haza akarták vinni. A kis Bory fizetett és kiugrott az ajtón, mire Szabó az utcára lépett, már elkallódott valahol a tömegben, bizonyára visszasietett a vendéglőhöz, nem győzte várni barátját. Fél három volt. Szabó is ment visszafelé az úton, át a széles hídon, ahol kétoldalt sátorponyvák színes vacakokat árultak és piszkos gyümölcs-

csöt, kiért a kóútra, egy épülfélben levő házhoz, itt az imént is eljöttek, ment tovább balra az egyenes, szűk kis utcán. Hosszabbnak tűnt föl most ez az út, mint jövet. A megszokás — gondolta, s magában mosolygott is egy kicsit — másodsor már hosszabb ugyanaz az út, unalmas, ismerős. De azért nyugtalan lett. Nem szeretett késni, bár nem volt a kínosan pontos emberek fajtájából való, inkább kényelmetlennek érezte a kimagyarázkodást, a mentetetözést. Szaladni kezdett.

Nemsokára meglátta a tenyérnyi kis teret a bokrokkal és a szoborral. Lihegve lassított, mikor odaért; kabátzsebét kétoldalt kinyomták a gyümölcsösomagok, minden lépésnél a lábához verődtek. Fehértalazaton lányvonallú bronzleány állott, haja előreomlott, kezében kancsó volt, vizet töltött. Szelid, szép pillantása a kiömlő vízsugarat kísérte. Szabó éles lükte-tést érzett a nyakán elől, ki volt fulladva a futástól, elöntötte a meleg s erősen szurkálta bőrét. Eltévedt. Nem az a szobor, nem az a tér, nem az az utca. Gyorsan megfordult, szaladt vagy két utcát vissza, a másodikon letért balra. Erre gyanította a háromszobros teret. De most már egészen eltévedt. Izgatottan gondolkozott, nem emlékezett az utcanévre, ahol a vendéglő volt, sem a tér nevére. Összehúzta a homlokát, hogy fájni kezdett, s úgy erőlködött, hogy eszébejusson az utcanév, amit elolvasott a sárga ház sarkán, de sehogysem ment. Megállt. Menni nem volt érdemes, nem tudta, hogy távolodik-e, vagy közelebb jut ahhoz a vendéglőhöz vagy szállodához, albergo, — ahogy itt mondják — albergo. A homlokát még öszszébb húzta s hirtelen felragyogott. Postale — hasított bele. Albergo Postale. Egészen élesen emlékezett, hogy ez állott a sárga házon. Odament egy munkásemberhez, ezt érte legközelebb, ezt a két szót mondta neki, néhány német szót is, mutogatott. A munkás mindjárt megértette. Vállára tette a kezét, kérdezett valamit tőle, s vezette, vitte az Albergo Postale felé.

A feje még erősen fájt. De különben is sokszor fájt a feje. Hosszú iskolai délelőttök után a mult télen szinte minden nap. Kitartóan és tompán fájt mindig, a délutánjai egészen elnehezültek tőle, s csak estefelé engedett, tíz óra után már nem érzett semmit, megjött a munkakedve, friss volt, kipihent. De nem szölt senkinek sem ezekről az alattomos fejfájásokról. Szégyelte, pedig jól esett volna megmondani otthon, jól esett volna, ha sajnálják. De valami megmagyarázhatatlan dacosság sarjadt fejfájásaiból, ami megakadályozta, hogy beszéljen. Kemény hősieséggel viselte hát a titkot, s most, ahogy itt ment a jóságosképű munkásember mellett, gyűlölni kezdte ezt az olajfoltos könyörületet, a tiszta, nagy szemeket, amelyekből lágyan és kéken harsogott ki a szájalom. Szeretett volna inkább elfutni, de most egyszerre olyan tűrhetetlenné vált a szelid, szóttan és sajnálkozó ember társasága, hogy keservesebb volt ittmaradni, mint egyedül szaladni az ismeretlen utcákon: szeretett ok nélkül és érdemtelenül

kínlódni. Nem futott hát el, hanem ment hosszú lépésekkel a hosszú és biztató lépések nyomában.

Hatalmasforgalmú úton haladtak, fojtó benzingözök terjengtek itt, az egyik ház mögül előbukkant egy szelíd, zöld hegy, várral a tetején, a sarkon óra volt, nem mutatott még egészen hármát. Paulusz már idegesen várja azóta az autóbusz mellett, az egész társaság fenn van a kocsin, csak ő sétál még lent, kemény vonásai megfeszülnek, a sárga bambuszbottal, amelyik belül esernyőt rejt magában, élesekot koppant a járdára.

A munkás megállt. Balra mutatott. Albergo Postale. Piszkos, gyanúskülsejű kis kocsmá egy kétemeletes, szürke bérházban. Albergo Postale. Ki is van írva. Hátra, húsz-harminc lépésnyire a szédítő forgalmú út, s itt ez a kocsmá, mit kezdjen vele? Úgy látszik kettő, három, tíz ilyennevű vendéglő is van a városban, sohasem fogja megtalálni az övét, eltévedt, még csak most tévedt el igazán, végérvényesen. De izgalomnak nyoma sem volt rajta. Nyugalmát és biztonságát percerőperere izmosította valami. Paulusz most egy utolsót koppant botjával, bevágja magát az autóbuszba, s indulnak — fáradtan és vidáman — a környék legszebb kirándulóhelyére, a pompás fengerpartra, ahol vadregényes sziklákról tündéri kastélyok mosolyognak az örök óceánra.

A munkás búcsúzott, utolsó, szelíd pillantását vetette feléje: ügye, szépen idetaláltak? — ő pedig ott maradt, állt, most már nem fog sietni. Ráér. Este nyolcig ki tud jutni a pályaudvarhoz, ahová érkeztek, s ahonnan továbbindulnak. Ott fogja várni a társaságot, nyugodtan, unatkozva. A fiúk majd vésztijszó jeleket adnak le, a tanárok szigorú, megróvó pillantásokat vetnek rá, fontoskodva fejet csóválnak, de mindenki elhúzódik tőle. Akkor oda fog jönni Paulusz és gúnyos, halk hangon megszólal: „Édes barátom, hogy képzelted te ezt...” Édes barátom. Ez a legutolsó nála, a legrosszabb. Ezzel szokta letorkolni az irdatlan kamaszokat, halálraijeszteni a gyámoltalan kis elsősöket. Ezzel hasít bele a lelkekbe, ebben sűrűsödik össze minden gonoszsága, ezzel a két szóval, mint két kemény marokkal, szorítja össze az ember torkát, s ilyenkor jön az a kínos, kényelmetlen, undorító érzés, az alsóbbrendűség, a kiszolgáltatottság érzése. S mindehhez a tanár úri, halk, kifogástalan modora.

Ez a kifogástalan, sima modor éveken keresztül arra kényszerítette a diákokat, hogy veszteg maradjanak abban az érthetetlen, bántó, leláncoló érzésben, abban a reakciós, de csendes magatartásban, aminek — mindenki érezte — egyszer meg kell szakadnia, mert lehetetlen a lelkeket sokáig olyan magas feszültségen tartani.

Legenda övezte az alakját már a második héten, ahogy tanítani kezdte őket. Elsősök voltak és rajongtak Pauluszért. Úgy jött be a legelső órára, mint ismerős, kedvesen és kato-

nás lépésekkel, de ezekben a lépésekben mégsem volt semmi feszesség, szögletesség: ritmus volt bennük, biztonság és elegancia. Ezekkel a lépésekkel egy csapásra bevette minden diákja szívét. Nem beszélt hangosan, de azért mindenki hallotta, beitta és örökre elraktározta a hangját. Balkezét néha az állához emelte és úgy fogta bele a fejét, ahogy valami hideg, nagyon szép tárgyat szoktunk kézbe fogni. S a hideg, szép márványfej, a vékony, szinte nőies ujjak keretében, néma csodálkozással töltötte el mindenkit. A sűrke szeme meg sem mozdult ilyenkor, az arc kétoldalt kissé összefutó vonala, s az a csöppnyi keserűség az ajkak szögletében olyan volt, olyan nyugodt, biztos és másíthatatlan, mintha örökre így, mozdulatlanul akarna maradni. De az orr volt a legérdekesebb az egész arcon. A határozott, keményen rajzolt vonalak közül ez lágy, leheletnyi hajlottságával tűnt ki. Az arc többi része, mintha állandó készenlétben, fegyverzetben állt volna, hogy ezt az egyetlen puha vonalat megvédje, oltalmazza.

Haja még nem őszült, de már kicsit ritkult, hátul, a tarkó fölött kezdett kibontakozni az a kerek tisztás, a negyvenéves férfi glóriája.

A legendákat már az elődöktől kapták a fiúk. Hogy Paulusz huszártiszt volt a háborúban, később, nem tudni miért, mérnök lett, aztán, nem tudni hogyan, zongorista, aztán, nem tudni hogyan, tanár. Mindezekből a „nem tudni miért és hogyan” izgatta legjobban a fiúkat, hiszen ez adott legtöbb alkalmat a találgatásra, a legenda továbbpítésére.

Az első órán még senki sem tudta, hogy a kis, viszolygó érzés, amely Paulusz belépésekor, mint egy villamos ütésre, végigfutott a hátgerinceken, s a hirtelenjött forróság, amely kitűzesítette az arcokat, hogy ezek mit jelentenek. Senki sem tudta, hogy mitől ver a szíve a nyakában, ha Paulusz éppen az ő padjára tette le egy pillanatra a kezét, az öt vékony ujját a kurtára vágott körmökkel.

De az évek folyamán egyre világosabb lett, hogy a tanár kínozza, fojtogatja őket. Az ősi, szabadszellemeű iskola nem kötözte meg nagyon a diákjait. Az iskola nem volt ellene a fiatal törekvéseknek, nem nyomott el és nem akart vaskalaposá nevelni. Az iskola úgy idomította rugalmas szellemét az időhöz, hogy az alapjaiban az ősi, az eredeti maradt. Ahogyan az iskolaépület alapkövei közt is vannak még a legelső időkből valók, míg fölül szinte emberöltőnként cserélődnek a falak, nagy tüzek után, vagy egyszerűen a növekedő szükségletek kényszerére. Az iskola nem volt ellenségük és nem volt elnyomójuk.

Paulusz sokkal inkább a kor gyermeke volt, szemléletében sokkal forradalmárabb, mint a diákjai. Ezt tudták is róla. Ő nem vágta útját semmi újnak, ha az meghökkentő volt is, vagy egyenes árulása a réginek. Ha valaki, ő nem állott értetlenül a fiúkkal szemben, nem volt nagyképű és nem tárgyalt

olyan hangon egy igazolatlan óráról, mint valami apagyilkosságról.

És mégis ő nyomta el a kezére bízott ifjúságot. Lehet, hogy erről ő maga nem tudott. De a fiúk állandóan érezték, s mikor felsőbb osztályokba kerültek, egyre inkább tudatosították is ezt. Elnyomta őket okosságával, hidegségével, keménységével. Egész lényével. Azzal, hogy több, sokkal több volt, mint ők együttvéve. Nem volt gúnyneve, nem beszéltek róla csúfolódva és fölényesen a háta mögött. Nem lehetett belekötni. Kifogástalan ruhákban járt és mindig jól volt megkötve a nyakkendője. Olyan ellenség volt, mint a kísértetek, nem lehetett ellene harcolni. Pedig szörnyű és tarthatatlan és csonthasítóan gyötrő volt már ez a Paulusz-probléma.

Szabó még mindig a piszkos albergo előtt ácsorgott, hátal a falnak. Ha tízig számol, s addig valami éles hangot hall, elindul és sikerülni fog. Számolni kezdett. Lassan, nyolcig. A járművek és járókelők egyenletes zaja lebegett körülötte. Kilenec. Hirtelen éles szirénázás röppent fel a körútról, mentők. Tíz. Sikerülni fog.

Öt perc múlva a pályaudvaron volt. Könnyen idetalált, a rendőrt kellett megkérdeznie. Központi Pályaudvar, ennyit tudott mondani a rendőrnek; az pedig odamutatott a széles út végére, ott füstölögtek az aszfaltgépek, ott terpeszkedett a hatalmas állomásépület. Benézett a ruhatárba, a fal mellett látta a társaság poggyászait, a magáét is, egy sűrű, vászonnal behúzott bőröndöt. Ekkor azt gondolta, hogy mégsem az állomáson várja meg a társaságot, megpróbálja felkutatni a háromszobros teret, úgy hogy elindul az állomástól, próbál visszaemlékezni, merre haladtak érkezéskor. Ha megtalálja, még a vacsoráról sem marad le, s még előbb lejátszódhat a „nagy jelenet”. Okosság és keménység, gondolta, s látta már maga előtt Pauluszt, amint kiesik hideg nyugalmából, elhal a gúnyos hang, elmondatlanul maradnak a metsző mondatok arra a feleletre, amit közbevágva, hidegen és keményen ő fog mondani neki. A hattagú kis maffiának örömnapja lesz ez, az aknamunka váratlan, diadalmas befejezése, a sustorgó gyújtózsínór elhamvadása, közvetlenül a robbanás előtt...

Tíz perc alatt megtalálta a teret, ott állt a laposkalapú férfi a két gyerekkel, ott volt a sárga ház, a vendéglő, Ristorante Postale, — persze, ristorante! — a falon az útcátábla: „Via Giorgio Galatti benefattore”. Feljegyezte a neveket, kis mosoly jelent meg az ajkán, megnézte az óráját. Nagyon korán volt még, sétára indult. Ki a tengerparthoz; gyönyörű, nagy terek torkolltak ide; szemlélődött, s volt ideje gondolkozni, nyugodtan okosan.

Nagyrészt Paulusznak köszönhette, hogy erre a tanulmányútra eljöhett. Általában sok mindent köszönhetett Paulusznak, a tanár szerette őt, pártfogolta, gondoskodása nem volt kiállhatatlan, nem parancsnokolt és nem gyámolított. S mégis, amikor most végiggondolta kettőjük viszonyát, s érezte,

hogy a konvenciók szerint hálásnak kellene lennie, még jobban gyűlölte Pauluszt.

Kis szellő kerekedett a tengerről, s ő, aki mindig borzadt a frázisoktól, az iskolai ünnepélyeken magasbavirágzó tanári szavaktól, úgy érezte, hogy a „szabadság szele” csapta meg. Milyen nagy dolog is az, ha valaki eljut a saját akarataig! S ő eljutott. A délutánt kedve szerint tölti el, sétál, vagy ácsorog, vagy, mondjuk, lehever a tengerparton, a lépcsőre, vagy belógatja a lábát a sóslébe, cipóstül, vagy fagyaltot eszik, s közben fütyül... Mindent lehet. Nem botránkozik senki, nem ellenőrzi senki, nem kell beszámolnia senkinek, nem vonhatja felelősségre Paulusz, mert felkészül a találkozásra, úgy fog odaállni eléje, mint aki egy pár óráig már a szabadság levegőjét szívtá, s nem is akar többé a meghunyászkodás és kínlődás fülledtségébe visszamenni. A többi öt vagy veletart, vagy marad a Paulusz varázskörében, szenved tovább, megérdemelten. Ő úgy fog ott állni, mint egy forradalmár, amit mond, perzselő lesz; a nyelvén érezte ennek a mondatnak az ízét, aztán már hallotta is, előbb a Paulusz letompított, gúnyos hangját, amint azt kérdezi, hogy eltévedt-e, s az ekkor hirtelen és váratlanul lecsapó feleletet: „Nem, készakarva nem jöttem vissza!” Lehet, hogy szemrehányással kezdi majd Paulusz, hogyan jutott eszébe aggodalomban tartani olyanokat, akik szüleinek tartoznak számot adni róla; erre is megvolt már a felelete, bár szavakat még nem keresett hozzá, hagyta, hogy minél mérgesebbre érlelődjék a gondolat maga, lehet, hogy a szavak csak a helyszínen fognak kiszikrázni belőle.

Visszament a városba. Nagy, gömbkúpulájú templom ült egy utca végén, lomhán; ide tért be, az elsőbe, ahová nem kényszerítették e négy hét alatt. Sárgásan ömlött át a napfény a színes üvegeken, zsongító hangon énekeltek, szabad, nagy levegődarab jutott a léleknek, hogy felkapaszkodjék a legfelső ablakokig, ahonnan ég és föld már egyenlő távolságra van, s csak a lélektől függ, hogy a felfelé, vagy a lefelé vivő utat választja. Itt is szép, itt lent; a pap ismeretlen nyelvű szertartást végez, a hívók arccal a templom kőpadlójára borulnak, görnyedtek és mozdulatlanok.

Jövőre más iskolába megy. Vagy marad mégis a régi-ben. Rajta már nem fognak a sárkánykormók, nem kell gyötrődnie, fulladoznia tovább egy fojtogató életnívón. Biztonság és hidegség! Komikus, alamuszi erények. Ő nem lesz hideg és fenséges, megfontolt és ingerlően biztonságot árasztó, ő meggondolatlan lesz és hevülő, bizonytalanságot ígérő, nyugtalansággal kecsegtető, mint a forradalmárok.

Kijött a hűvös templomból, egy meredek utcán felkapaszkodott a hegyoldalra, szerpentinút vezetett fel a legfelső erődítményhez, nagytömeg kőépülethez, ez volt a falára írva: REX. Gyönyörű várfalak, gyönyörű hegyesúcs, az egyik padon remeteszakállú, koldusforma ember ül, mogyorót rágcsál, fél lábát kenetteljesen a padra emeli, ott nyugosztja. S

innen ki lehet látni az egész városra, az egész tengerre, végig a halovány partok mentén.

Egészen más ember állt ott a hegytetőn, mint aki délből a Központi Pályaudvartól a Via Giorno Galatti benefattore felé baktatott egy szomorú, kínlódtó társasággal. Sokkal nyugtalanabb és sokkal nyugodtabb ember.

Hét óra felé leereszkedett a háromszobros térre. Szomjas volt, bement a vendéglőbe és sört kért. Kiiitta, s csak ekkor jutott eszébe, hogy valami helyrehozhatatlanul polgári és békés és nyugodt és megfontolt és undorító dolgot csinált ezzel a sörivással. Ettől rossz kedve lett.

A fiúk kezdtek szállingózni, odajöttek hozzá, nevettek és hangoskodtak. „Nézd ezeket a datolyákat!”, „Micsoda nő volt öregem”, „Nem ér semmit a karosszéria, rongy!”... Össze-vissza, egymás szavába vágva, feleletet nem tűrve beszéltek, éhesek voltak és szomjasak. A pincérek hozták a vacsorát, villanyfény és ételillat töltötte be a termet. Akkor érkezett Paulusz, derűs volt, amint Szabót megpillantotta, egyenesen az asztalához jött.

— Öreg fiú, hallottam, hogy vásárolni valód volt. Sietünk, tudod, valamivel háromnegyed után indultunk, nem haragszol, hogy nem vártunk meg? Tessék, ez visszajár az elmaradt útéért.

Néhány pénzdarabot tett az abroszra, mosolygott, a fiúk oda sem figyeltek.

Kéry László

TŰZ TAMÁS:

ARCKÉP HALVÁNY SZINEKKEL

... aztán a fűre ült a tikkadt déli órán.
Oly félénk volt, akár egy szolgálóleány.

Csak elterült a csüggedt lombok alján,
a szeme méla volt s az arca kissé halvány.

Sajnáltam őt és higgyétek, szerettem,
halvány arcával fekete keretben...

Úgy ült az illatos fűvön, oly árván,
miként az őzike, vagy mint a bárány;

A barna cipőt lágyan szeletelte
s míg árnyat szóit a hársfalomb felette,

lehúnyva szép szemét a fűre dőlt,
hajával elvegyült a gyenge zöld

s a szája szögletén kinyílt az álom
s tovább suhant az illatos gyepágyon.

MAKAY GUSZTÁV:

«IRODALOMNÉPSZERŰSÍTÉS»

Furcsa paradoxon, hogy véráztatta korunk oly szenvedélyes érdeklődést mutat a szellem termékei iránt. Azt hihetnők, hogy ilyenkor a nemzeti és anyagi lét erőfeszítései kötnek le minden energiát és érdeklődést. Már pedig senkisésem tagadhatja, hogy például a legszellemibb tápláléknak, a könyvnek konjunktúrája van napjainkban. Az irodalom határozottan divatba jött. Nemcsak a mai, élő és születő irodalom, hanem a múlt irodalma is.

A jelenségnek több oka van. A túlfeszített emberi agy, a napihírekbe beleromlott ideg, a menekülő vagy munkátlan szív oldó enyhülést keres. A pénz elveszti régi értékét, és lassanként a könyv magasztosul az egyetlen luxuscikké, amelyet vásárolni lehet. Ma olyan könyveket is ki mernek adni a kiadók, amelyekről nemrég még viszolyogtak volna. Van valami lélektani alapon magyarázható visszahatás is a test és az anyagiak túlságos uralma ellen; a szellem nyer a lázadáson. S végül: a szociális javulás új tömegeket nyit meg a könyv és irodalom előtt az eddig alig hozzájuk férő alsóbb néposztályok és a kultúrán eddig többé-kevésbé kívül rekedt néptömegek köréből.

Bennünket most a szellemi körforgásnak ez a szociális ténye érdekel. A régi olvasók nagy kereslete mellett ugyanis ilyen új olvasótömegek megnyerése és ellátása találtatta ki írókkal és kiadókkal az irodalomnépszerűsítés fogásait. A kor szelleme amúgyis kedvez a népszerűsítésnek: nemcsak felhígító, kényelmeskedő hajlamaival, hanem népi irányzatával is. A legszélesebb értelemben vett „nép” századok keserves küzdelmei után mintha végre fölnyomulna a nemzet testébe, s nemcsak az irodalom témakörében szerzett polgárjogot, hanem kitágította az olvasótömegek körét is. Az irodalom és olvasás eddig jórészt a szellemi emberek kiváltsága volt; most nagy tömegek követelnek némi szellemi táplálékot a megna-gyobbodott kenyér mellé.

A jelenség örvendetes. A szellem embere csakis megelégedéssel veheti tudomásul, hogy a szellem köre tágul, s diadalmos táplálékát egyre nagyobb tömegek fogadják be. Sőt: minden eszközt meg kell ragadni arra, hogy az új olvasókat bevezessük régi és új irodalmunk nagy élményébe. Ha kell: a népszerűsítéstől sem riadhatunk vissza. Csupán az a kérdés: milyen eszközökkel és milyen formában népszerűsítsünk? Érdemes kis seregszemlét tartanunk a népszerűsítés eddigi tapasztalt módszerei felett, néhány jellegzetes irodalmi területen.

Hogy a legmagasabb fokon kezdjük: a népszerűsítés legközelebb eső lehetősége az, hogy magával az *irodalomtörténettel*, irodalmunk átfogó ismertetésével toborzunk megértő híveket. A népszerűsítés vágya valóban hatalmába kerítette a legtudományosabb területet, az irodalomtörténetírást is. Ehhez a vágyhoz természetesen hozzászegődött a népi irányok irodalmi térhódításának lökése is. Előrelátható volt, hogy az új elvek áradata a szépirodalom ligetei után — némi vadvízekkel megduzzadva — elárasztja majd a tudományos műfajok, elsősorban az irodalomtörténetírás szigeteit is, és nemcsak a jelen irodalmát ítéli meg azokon keresztül, s nemcsak a közelmúltat (például a Nyugat-kort) festi át sajátos látásmódjának megfelelően, hanem az újraértékelést végigviszi majd az egész magyar irodalmi mult területén.

Nincs ebben semmi fenyegető veszély, a folyamat természetes. A tavaszi árvíz szükségszerűen fölemeli hátát, ha túlsok csapadék gyűlt össze tél derekán. De ha a tényben nem is: a kísérőjelenségekben rengeteg veszély lappang. Elmondhatjuk, hogy e népi kiadású irodalomtörténeti ártértékelésekkel megindult a szociális szempontú, sőt *politikus irodalomtörténetírás*. A politika pedig ingatag alap a tudományhoz; erre éppen népi irodalomtörténetíróink egyik-másikának politikai szélkakas-szerepe figyelmeztet. Az irodalomtörténet alapjai rendülhetnek meg ettől az átváltástól. Az eddigi irodalomtörténeti kutatás eszményi célja az *abszolút igazság* volt, még akkor is, ha emberi gyarlóság nehezítette elérését, mércéje a *művészi érték*. Most a *szándék* veszi át a vezetőszerepet, vagy legalább is a *relatív igazság*. Az irodalomtörténetírás, amely eddig *tudomány* volt (tudósok és kutatók monopóliuma), most írók kezében kard és fáklya. Lehet ebben sok egészséges és hasznos is, mert a friss látás új eredményeket hozhat, és az irodalom a nemzeti élet teljességének részeseként jelenik meg multjában is. De kérdés, nem a józan igazság és alaposág vallja-e kárát annak, hogy írók és költők, kiadók megbízására, néhány hónap alatt összeütik a maguk „magyar irodalomtörténetét”, amelynek megírására azelőtt egy szorgos emberélet se igen volt elég. Az irodalomtörténet nagymérvű laicizálása, igazi „elnépszerűsödése” jár ennek nyomában.

Az új irodalomtörténetírók kezén merészen kitágul (vagy inkább összeszűkül?) az irodalom fogalma is. Egyrészt belekerül „minden, amit leírtak, mégha nem magyarul írták is, — de *rólunk* és *nálunk*” (Jankovich), — tehát egy szerelmeslevél, Werbőczy törvénykönyve, Budai Nagy Antalék egyesége is — másrészt elveszti önállóságát, és csupán egyik tényezőjévé szerényedik a nemzeti, azaz népi küzdelmeknek. Hallatlan egyoldalúságokra és elrajzolásokra vezet ez a fel fogás! Irodalmunk képe bámulatosan megváltozik e szemlélet tükrében, szinte pontosan a visszaját kapjuk az eddigi látványnak. A „nagyok” megkisebbednek, a kicsinyek jelentő-

séghez jutnak. Még a nagyok is *másért* nagyok, mint amiért eddig hittük. Mintha az ellentmondás szelleme költözött volna e verbő irodalomtudósokba. Az értékelést nem az *érték*, hanem az ingatag tartalmú *jelentőség* irányítja, a fölmérést az a szempont sajátítja ki, hogy a multbeli író vagy mű mennyiben felel meg az irodalomtörténetíró időszerű hitvallásának vagy azoknak a céloknak, amelyeket ez számonkér tölük.

Mert az irodalmi műnek természetesen *hitvallásnak* kell lennie; e nélkül nem sokat ér. Így súlyosan feledésbe merül az a tény, hogy az írást nemcsak a *mondanivaló* avatja irodalomná, hanem a *forma* is. A minél művészibb és tökéletesebb forma. Népi alapon minden zamatos káromkodás beletartozik az irodalomba.

Még egy aggasztó kísérőjelensége van az irodalomtörténetírás elpolitikásodásának: a szerző sokszor a hangot is a politikai szónoklattól tanulja. Még akkor is, ha sokban igaza van, és szívből örvedezünk új fölfedezéseinek: elriaszt ez a rekedt néptribúni hang, amelyet oly jól ismerünk a hordók tetejéről. Ez a modor a megvetett és kárhoztatott irodalomtörténetíró-elődök tudományos munkáját is politikai szándékok keresésével vádolja meg, mert maga is pártszempontokból tekinti az irodalmat. Ha van valami veszedelmes ebben az újfajta történetírásban: ez a modor az. Mert — hiába — meg ma is ez a legalkalmasabb a népszerűsítésre és a tömegek meggyőzésére. Ez a szenvedélyes meggyőződésből fakadó, kifejezéseiben nem válogató, sodró hatású népvézéri hang (amely irodalmi téren is annyira jellemzi az egész népi mozgalmat) könnyen hatalmába keríti és „elneveli” az olvasót. Hiszen épen a *meggyőzés* a célja ezeknek az irodalmi összefoglalásoknak, — meggyőzés arról, hogy az *én* látásmód az egyedül üdvözítő, az *én* igazságom az igazi igazság, fogadd el és ne gondolkozzál rajta. Ez a szándék tudományos szempontból még akkor is gyanús, ha igaza van.

A legjellemzőbb mintapéldány *Féja Gézáé*, a „Viharsarok” írójáé. „*Magyar irodalomszemlélet*” című füzete, amelyben irodalomtörténetírói módszerét és elveit ismerteti a magyar irodalomról fölvázolt történeti összefoglalás keretében, a „Magyar Élet” kiadásában jelent meg a könyvnapra, a Veres Péter szerkesztette „Magyar Társadalomtudományi Könyvtár” füzeteként. Ami érték van benne, elismerjük. A mű valóban az, amit Gyulainál oly durván hiányol: az „egésznek” átélése, tehát szintézis. Irodalmunkat valóban a nemzeti élet és föld egészének keretében és vele szerves összefüggésben mutatja be. Ez az irodalom valóban nem elvont, tanáros-pedáns elmélet, hanem maga a magyar élet. Sok érdekes észrevétel, fölfedezés buzog föl újraértékelő hevéből. Még az egyoldalúságok ellen támadó kitéréseiben is van igazság.

Csakhogy *Féja* még súlyosabb egyoldalúságokba esik.

Népiség, „Kelet-Közép-Európa” és protestantizmus: ez a hármas vesszőparipája.

Az új népiség a tapasztalat szerint gyakran sajátítja ki a maga számára a közösségi, sőt nemzeti szempontot (mintha más részei nem is volnának a nemzettestnek), és — mint tudjuk — szoros kapcsolatban áll a Kelet varázsával. Így történhetik meg, hogy Féja irodalomszemlélete tulajdonképpen a népi és „keleti” törekvések irodalmi megnyilatkozásainak seregszemléjévé válik, a többi csak mint párhuzamos jelenlét, vagy éppen e törekvéseket gátló erő jut szóhoz. Így jár például a humanizmus, aztán Kazinczy, „aki a maga börtönformálta csonka életformáját rákényszerítette csaknem a magyar szellem egészére”, Gyulai Pál, a kiegyezés korszakának „legvégzetesebb embere”, aki „szellemi szegénységét és korlátoltságát építette szilárd, kérlelhetetlen rendszerré”, avagy Babits, akiben nemcsak az irodalmi diktátort kárhozza, hanem a költőt is ellenszenvvel kisebbiti. Viszont bőséges méltatásban részesül minden népi író és vezér, — és a mindenkori ellenzék. A magyar jakobinusok, Bacsányi, Zilahy Károly, Tolnai Lajos ennek köszönhetik „rehabilitációjukat”. Mindez korántsem új értékelés Németh László „Kisebbségben”-je óta; csak annyiban érdekes, hogy az egyik átértékelő temperamentumát most a másik harcos vérmérséklete váltja föl. Féja nem sokat törődik az igazsággal. Mert például az már egyéni elfogultság, hogy Szabó Dezső jelentőségét is egyes sorrendi és fogalmazási trükkökkel közömbösíti. Vajjon emeli-e ez Móricz Zsigmond nagyságát, akinek javára történik ez a kicsinyítés? Általában a „vulkánikus kor” az eszménye, a múlt század harmincas éve, amikor „a társadalmi gondolat teljesen elönti az irodalmat, az író a társadalmi fejlődés szolgálatában áll, hivatásának vallja a nemzettermelés művét és a társadalmi igazság szolgálatát, eleven tényező kíván lenni a közösség fejlődésében.” Ki ne ismerné föl ebben a mai kor előképét, amely a művészi célok romjai fölött teremt magának korszerű irodalmat, — sőt irodalomtörténetet is?

A „keleti magyarság” eszménye az ómagyarságban és a népi magyarságban a bűnösen elnyomott „euráziai alkatú kultúra” nyomait keresteti Féjával, s elve az, hogy „a magyar szellem két kontinens horizontjában érthető meg igazán és éppen euráziai jellegében rejlik legfőbb értéke és eredetisége”. „Ómagyar szenvedélyek” törtek föl például Méliusz Juhász Péterékben és Dávid Ferencékben, s „Az elveszett alkotmány”-ban különös erővel tör fel ázsiai örökségünk: a „groteszk látás”. Ilyen homályos és általánosító meghatározásokban mélyül el ez a keletiség.

Féja legfeltűnőbb téveszméje mégis az, hogy a magyarság azonos a protestantizmussal. Nem szívesen teszünk szóvá ilyen szempontokat, de az ő esetében elkerülhetetlen. Szerinte szinte minden korban a protestánsok az igazi magyar-

ság léteteményesei, és a „magyar” irodalom és költészet a középkor nagy törése után úgyszólván a protestantizmussal indul meg újra. Persze, vannak nehézségek is; de ezeket Féja ügyes újságírói dialektikával hidalja át. Például már-már hajlandók volnánk meghatódni azon, hogy a katolikus Pázmánynak oly szép méltatást szentel. Csakhogy: Pázmány „katolicizmusának pántjai pattanásig feszülnek az ómagyar zsúfoltságtól”, s „csak vallásos meggyőződése volt más, de lelke, gondolkodásmódja, érzülete, szenvedélyessége és nyelve: a Méliusz Juhász Péteré”. „...a hívő katolikus Zrínyi, a költő is, akarva, nem-akarva a protestáns Vitnyédihez... sodródott”. Így legalább a párhuzam enyhíti a nagyság tényét.

Megvallom: mégis van a füzetnek egy izgalmas és megdöbbentően igaz fejezete. Az utolsó. Ebben Féja összeállítja a magyar irodalom és szellem lényeges műveinek listáját, és nagyon igaz sorokkal mutat rá könyvkiadásunk vétkes mulasztásaira, amelyeknek következtében e művek jórésze ma hozzáférhetetlen. Féja itt méltó ellenfeleket támad, s hevével olyan ügyre fordítja, amely megéri az apostolkodást.

Mindezek az erények és elfogultságok a nagyított fénykép erejével jelennek meg „A felvilágosodástól a sötétedésig” c. művében (Magyar Élet kiadás). Itt a részletezés mérsékeltebb és tárgyilagosabb hangot követel; de szempontjait, elveit itt sem tagadja meg, sőt alkalmat nyílik költők bórén kipróbálni őket. Úgyesen összeszedi mindazokat az „új felfedezéseket” rehabilitálásokat, újraértékeléseket, amelyeket korunk vívott ki születetten „ellenzéki” vérmérsékletű írók és kritikusok tollából. A kisebb írók itt is jól járnak: róluk érdekes újságokat mond. A legnagyobbakról festett portréi azonban sokszor silányak és bántóan egyoldalúak. Vörösmartyt például meg se közelíti, nem is szereti, mivelhogy „nem volt forradalmi alkatú” költő, a „fertőzött közizléshez” húzott, „a nemesi osztály időszakosan történet-szemlélete és avult esztétikája” vezette pórázon, és így nem tudott eredeti formát találni romanticizmusának. Kazinczyt valósággal gyűlöli, és mindenkire kérlelhetetlenül lesújt, aki bármily kis mértékben elszenvedte az ő ízlésének „beavatkozását”. Kölcseynek csak azért kegyelmez meg, mert „keleti alkatú szellem”, s némelyik versében „a keleti életérzés tör fel”. (Szegény Kölcseyt más átértékelők nyugatosságáért marasztalják el...) Arany művei között „Az elveszett alkotmány”-t tartja legtöbbre, amelyben a költő „teljesen a népi álláspontot fogadja el”, (többi műveiben ugyanis megalkuszik), Madáchban többre becsüli a „Civilizátor”-t, mint „Az Ember tragédiáját”, amely „a nyugati ember túlzgatott, fáradhatatlanul kutató, új és új életterületek felé törekvő, de gyorsan meghasonló fausti lázát és lázának kihűlését örökíti meg”.

Meglepetés a másik népi kiadású irodalomtörténeti össze-

foglalás: az „*Iránytű a magyar irodalomban*” (Turul Nép-könyvtár), *Jankovich* Ferenc, a kitűnő költő műve. Beosztása, névfelsorolása, értékelése nagyjából a klasszikus felfogást követik, de meglepetés fordulatot, szintiszta és világos, népies magyar nyelvre. Az ő felfogása is eredendően népi gyökerű, ő is a magyar élet, a magyar történelem egészében szemléli az irodalmat, s tágasabb kört kerít neki, mint szokásos; de elkerüli az eredetieskedés csúszós meredélyeit, s népisége is személyesebbnek érzik, mint Féjéé. Féjával közös vonásai: a nép sorsának és szerepének állandó szemmel-tartása; a rendiség és a Habsburgok elítélése; a népért és a nemzeti közösségért harcoló írók kiemelése, a közölt szemelvények e szempontú válogatása. De sokkal kevésbé elfogult. Helyenként ugyan a magyar önértet nevében ő is megtagadja Európát, de igazi felfogását Kelet és Nyugat békés összeegyeztetésének elve jellemzi. „Európai sorsunkkal köd-teremtő lázadozással, Kelet-imádattal és Nyugat-gyűlölettel nem megyünk semmire, csakis ha elfogadjuk ezt, mint adottságot, s belőle, a reánk rótt sorsból indulunk ki... megtartani keletből, elfogadni a nyugatból, ami a miénk vagy előbbre visz a miénkben a népek versenyében. Ez kultúránk értelme, egyszersmind létünk alapja is ez”. Világos beszéd. Igaz, hogy nem is azonosítja a nyugatot a német hatással, mint Féja teszi, hanem a francia kultúrhatást is értékeli. Csokonai „példa lehet minden magyar költő előtt, mert nyugati műveltség és a nép lelke, Európa és Ázsia találkozik össze költészetében”.

Féjával ellentétben, Babitsot is érdeme szerint méltatja, máshol viszont ő is megdöbben véleményével. Az még csak hagyján, hogy a szentimentalizmust megveti („ma idegbaj-nak lehetne nevezni” — írja), s legfeljebb az is csak meglepőnek tűnhet, hogy a borongó lírájú Jankovich mennyire lenézi Daykát; de mostohán kezeli Kölcseyt is („Az egyéniség ereje hiányzik verseiből”), és „Az Ember tragédiájá”-t is leértékeli. „Hibája: hogy nyelve, verselése nehézkes, gondolatokban újat nem hoz, nincs költői varázsa, hideg és megszerkesztett”. Helyenként valósággal úgy tűnik föl, mintha csak a kiadónak kedvezne bizonyos világnézeti megjegyzéseivel, vagy mintha szövegébe egyenesen beleillesztettek volna ilyen részleteket.

Jankovich esetében nem feledkezhetünk meg arról, hogy irodalom története kimondottan a nép számára készült, s nemes propaganda-célja is van. Ennek a célnak pedig kitűnően megfelel. Kellemes olvasmány. Hangja sem annyira szóno-ki, hanem inkább epikai: népies elbeszélő modorban, izesen és érdekesen, nemzeti önértetünket emelően mondja el a régi, szép mesét irodalmunk fejlődéséről.

Néhány szót kell szólnunk arról a felettébb kétes értékű kísérletezésről, amely egyre több írónkat vonja az „*átiratás*”

kínpadjára. Azt hittük, hogy Vörösmarty elregésítésének siralmas kudarca elvetette a kiadó kedvét a további próbálkozástól. Tévedtünk. A könyvnapon újabb kötete jelent meg a „Halhatatlan írók regéi” c. sorozatnak. „*Ne bántsd a magyart! Zrínyi Miklós művei Ferdinándy Mihály előadásában*”. Ez a könyv címe: csupa félreértésre alkalmas elem! Ilyen című munkája nincsen Zrínyinek, noha a kötet hátcíme is határozottan így jelzi. S mit jelent az, hogy Ferdinándy „előadásában”? Ime, a belső cím: „Zrínyi Miklós a költő művei regékben”. Regékben. Eddig azt hittük, hogy a rege önálló műfaj. Most kiderül, hogy a Szigeti Veszedelem is rege, vagy legalább is regésíthető, regévé varázsolható.

Szóval Zrínyi átírásáról van szó. Még érthető ez a „Török Afium” vagy a „Mátyás királyról” szóló elmélkedés esetében: a prózai szövegekben igazában a mondanivaló, a kifejtett eszmék a legfontosabbak, s az átírás legfeljebb az eredeti ódon zamatát sikkasztja el, viszont a nemzeti eszmeterjesztés szempontjából valóban megkönnyítheti Zrínyi időszerű eszméinek népszerűsítését. De a Szigeti Veszedelem prózai átírása tűrhetetlen. Jól tudjuk, hogy Arany János, sőt már Ráday Gedeon is megpróbálkozott a Zrínyiász modernizálásával. Mégis azt kell mondanunk, hogy inkább küzködöm Zrínyi régiességében és döcögösségében is zordon erővel zengő vagy lágyabbra hajló, patinás verselésével, mint holmi ízét-zamatját, színét-erejét vesztett prózai átírással. Az eposz köntöse elvethetetlenül a vers. Zrínyi remek hasonlatai, képei, elégikus fölsóhajtásai, lírai tűnődései, fegyvercsörgése milyen laposan illeszkednek a prózához! Mindenható dörgő parancsa az eposz elején mily sete-suta a mai próza lapos szintjén! De meg értelmetlen is az átírás, mert például Zrínyinek és fiának darabos párbeszéde semmit sem enyhült az átírással.

Ezt a kísérletet azonban semmi sem indokolja. Mosolyt-keltő a kiadó megjegyzése a borítéklapon: „Ferdinándy olyan magas színvonalon tartja az egészet, hogy az olvasónak az az érzése, hogy Zrínyi Miklóst a költőt hallja”. Miért akkor ez a behelyettesítés? Az pedig naívság, hogy „éppen ez a mű célja: rábírní a mai olvasót az eredeti olvasására”. Ha az olvasó magát a költőt véli hallani Ferdinándy „előadásában”, miért olvasná el az eredetit is? Az sem valószínű, hogy aki az eredetivel nem volt hajlandó megismerkedni, az Ferdinándy nyomában siet elolvasni.

A könyv eszményi célja a Zrínyi-eszmék ma kétszerelesen időszerű terjesztése. S ez helyes! De van-e remény arra, hogy egy ilyen ötpengős könyv eljut a néphez, vagy akár csak városi társadalmunk szélesebb rétegeihez, hogy legalább a népművelési szempont kielégüljön? Ezt a célt sokkal jobban és tapintatosabban lehet elérni valami népszerű, sokat idéző ismertetéssel (semmiesetre sem Ferdinándy tudóskodó bevezető tanulmányával). A Szigeti Veszedelem helyett

pedig inkább a „Vitéz hadnagy” került volna a másik két átírt prózai mű mellé. Így is értékes ajándéka a kötetnek az eddig nehezen hozzáférhető Mátyás-tanulmány közzététele, — és ezt értékelni kell az irodalomnépszerűsítés szempontjából is. Érdekes mű. Nem annyira „a nemzeti király előnyeiről” szól benne, hanem inkább az a mai olvasó benyomása, hogy Zrínyi sajátmaga számára, sajátmaga előtt igyekezett tisztázni a jó csataviselés és legfőbb kormányzás szabályait, mintha arra pallérozta volna rátermettségét. Olyan ez, mint mikor az író tisztázza maga előtt mestersége titkos szabályait...

Az irodalomnépszerűsítés divatos válfaja az *életregény* is. Van valami hasznavehető gondolat abban, hogy a nagy írók és műveik életének megelevenítésével vigyük közelebb az olvasók szívéhez és értelméhez. A műfaj azonban ezer törtvet buzgó művelői elé, és rendszerint az a baj, hogy az életregény minősége nincs arányban a „modell” nagyságával.

Jól példázza ezt kapásból kiválasztott legújabb életregényünk, *Balassa Imre Vörösmarty-regénye (Itt élned, halnod kell! Singer és Wolfner kiadása.)* Semmi különös gáncsolat sem lehet vetni ellene: folyékonyan, símán, hitelesen beszél el Vörösmarty életét. Meg tudja adni a hitelesség illúzióját, amelyet egyébként széleskörű bibliográfiájának felsorolásával is bizonyít. Értelmes, tiszta írás, ügyesen beszórt idézetekkel a költő verseiből. Hasznos könyv is, mint ahogy a hasznosság, a kultúraterjesztő, irodalomszerető szerep a legjobb értéke minden életregénynek. Jelenetei is szépek, művészién kicsiszoltak.

Csak egy a baj: a regény mégse olyan monumentális és gígászi, hogy arányban állhatna Vörösmarty bővülő nagyságával. Az élő lángész helyett egy sápadt olajnyomat, — Gyulai szabatos életrajzi tanulmánya helyett egy agyontanulmányozott életrajz... Balassa nagyon józan író ahhoz, hogy forróan és nagyszabásúan vörösmartyas regény kerüljön ki tolla alól, és az igazi drámai erő is hiányzik belőle. Milyen lapos például az a jelenet, amelyben Vörösmarty megtudja édesanyja halálát! Pedig az író drámáinak szánta. Az érzelmes jelenetek kicirkalmazása jobban sikerült, és ügyesen világít be az alkotás lélektanába is egy-egy nagy Vörösmarty vers megszületésének intuitív megelevenítésével. Viszont vitás az a beállítás, amely már elejétől fogva a diszharmóniák és a végső nyugtalanságok emberét látja Vörösmartyban. Balassa szerint már az Ételka-élményben is „az a feszesség, félelem, örökös gátlás” tartja vissza a költőt, „mely egy életen át fogja kísérni”. „Az ő lelki alkata — írja később — melyet magával hozott e földre, meg nem másítható. Belső élete csupa ellentmondás és gyötrő kielégületlenség. Ezért nincs összhang költői képzelete szülőiteiben sem.” Vajjon

nem inkább Babitsnak van-e igaza, aki a „második” Vörösmartyban találja meg e vonásokat?

Az irodalomnépszerűsítésnek igen hasznos és nálunk meglehetősen újszerű módját választotta legújabb könyvében a sokoldalú, fáradhatatlan professzor, *Hankiss János*. (*A magyar irodalom közelről*. „Forrás”-kiadás.) A francia irodalomban, tanításban és irodalomtörténetben oly gyümölcsözően alkalmazott *szövegmagyarázatot*, az *explication de texte*-et honosítja meg benne, végigvezetve az olvasót egész irodalmunkon, legalább egyes írók és művek keresztmetszetében, az Ómagyar Mária-siralomtól — József Attiláig. Az antológia — még a legjobb is — holt anyag a nagyközönség kezében: szöveget ad, de a lelket nem mindenki tudja kihámozni belőle, — különösen nem a mi művelt közönségünk, amely az iskolában ritkán tesz szert ilyen gyakorlatra. Hankiss a száraz antológiát bőséges magyarázattal szerzi meg, s ha a magyarázat jó, akkor ez a népszerűsítő módszer meg-támadhatatlan.

Hankiss az „előljáróban” a szövegolvasás, szövegismeret fontosságát hangoztatja, és arra alapozza kísérletét, hogy alapjában véve az író vagy költő bármelyik írásrészletén keresztül megláthatjuk, mint tükörben, a szerzőt. Szemelvényei megerősítik ezt az állítást. Néha látszólag igénytelen versre vagy idézetre esik a választása, mégis kitérő képet boncol ki belőle, erőltetés nélkül. Mivel nem a legkonvencionálisabb szöveget választja elemzésre, eredeti is az antológia. Legtöbbször gondos magyarázatot ad, szétszedi és összerakja, háttér elé helyezi a szöveget, jellemez és összehasonlít. Magyarázataiban a következő szempontok vezérlik: a magyar önismeret, aztán a nemzeti közösség megnyilatkozásainak nyomkövetése az irodalmi műben (Hankiss is hajlik a falu és város, Nyugat és Kelet, népi és polgári összeegyeztetés felé), s végül a formai, művészi értékek fölvilágítása. Ez helyes, mert kétségtelenül a formai sajátosságok fölismeréséhez van legkevésbébbé érzékünk. Hankiss pedig nagy hozzáértéssel elemzi a költő és író *tudatos* íróművészetét, anélkül, hogy belemagyarázónak tűnnék. Elemzései eszményi irodalomismereti tanulmányok iskolai használatra is.

Egyébként eleve elhárítja az antológia látszatát és a „válogatást” vagy a seregszemle teljességét érthető kifogásokat. A teljességnél fontosabb az, hogy olyan példát mutatott, amelynek nyomán mások is indulhatnak.

Mert az a *tanulság* körütekintésünkből, hogy az irodalmi népszerűsítés egyetlen helyes módja: az *eredeti szövegekből kiindulni*, és azokat megmagyarázni, hozzáférhetőbbé tenni a *mai* és a *legszelesebb körű* közönség számára. Persze, ebben a módszerben is van valami illetéktelen beleszólás a nagy írók szavaiba, — az eszményi az lenne, ha a szép szöveg a maga erejével hatna, bővítgetés és magyarázat nélkül,

— de ez elkerülhetetlennül együttjár a népszerűsítéssel, és végeredményben ez a fölfejtés, megvilágítás az értelme az irodalmi tanulmánynak is. Az olyan szövegmagyarázatnak, amilyen Hankissé, az is haszna, hogy megtanítja *olvasni* az olvasókat. Eredményét szétsugározza a többi szövegekre is, — az egész magyar irodalomra. Mert — mint Hankiss írja — ezek a szemelvények nem „áztatják magukat azzal, hogy nélkülözhetővé teszik mindazt a többbit, ami éppen annyi joggal szemelvény lehetett volna.

Makay Gusztáv

VIDOR MIKLÓS:

SOLUS ERIS

Ajkadról egyre száll a szó,
mint hűtelen madárraj,
inthetsz már néki száradó,
bánatvirágos ággal —
kezedben leng, leng reszketeg
és földrehull a szirma...
fejed fölött fellegek
is szállnak messzeringva.

Jaj, elhagy minden, így maradsz
a szörnyű földön állva
kezedből elhull a tavasz
piroscsókú virága.
szemedben még a nyár időz,
főlizzik félaléltan,
de jön már az őzléptű ősz
s lábad alatt a tél van...

Dalod még szárnyal biztosan,
de az is egyre messzebb,
a fák között szélvész rohan
s ingnak a fakeresztek
a temetőn, a temetőn...
csönd kondul mely szivedhez
s a távolon át remegőn
néz már feléd a kedves.

FÉNYI ANDRÁS:

HARSÁNYI LAJOS KÖLTÉSZE

Amikor első kötete, az *Új vizeken*, megjelent, új lélek volt megszületőben Európaszerte s vajudás lázában égett a századvégi magyar irodalom is.

Ebben a szellemi légkörben bontott szárnyat Harsányi. Mőzötte, fiatal évei során megízlelt élményként, egészen más hagyomány. Izlését, irodalmi szemléletét a nemzeti klasszicizmus elvei formálták, lelkének tartalmi elemeit a hivatásában átélte hit, az egyre mélyülő tájszeretet szolgáltatta. A táj és kultúra, amelyben fölnevelkedett, katolikus. Nyugodt, harmónikus s ugyanakkor változatos. Az ellentéteket az összhang megnyugtató békéjébe sűríti, de sem a harc heroizmusa, sem az ellágyuló érzelem szomorúsága nem hiányzik belőle. A föld, amely dajkálta és nevelte, a magyar irodalom „rege-fája”. Himfy „szívemelő”, Vörösmarty „szentté lett tája”, Berzsenyi mosolygó „arany világa”. Ezt a természetes jelleget mélyítette vallásosan élményszerűvé a katolicizmus kolostoraival, templomaival s a lelkekben tovaördülő hagyományaival. A környezet öntudatlanul ható tényezője mellett tudatos, életstílust formáló hatással volt rá az iskolai és szemináriumai nevelés. Ez utóbbi, Prohászka személyében, a diadalmas világnézet nagyszerű megvalósítására is példát mutatott neki.

Harsányi lírai fogékonysággal fogadta be a különböző hatás-elemeket. Az *Új vizeken* címe már az új líra jegyében fogant, de az újszerűség inkább csak elérendő cél, semmint verseinek tartalmi és formai jegye. Költői műveltségének megfelelően és a táji ihlet nyomán halk, színes románcokat, búsongó elégiákat alkot. A tárgyias, epikai költemények mellett azonban már számos személyes jellegű, érzelmileg árnyalt verse is van, amelyekben hangulat és kifejezés a kortárs-költészetre emlékeztet. Effélék az Elnémult kócsag, Kék szobák, Temetés a nádasban, Levelek hullása címűek.

„A szent dalolás örökös szeretője” egyre sóvárbab lélekkel hallgatta azt a hatalmas lírai kardalt, amely épp ekkortájt, az 1908-as években fölhangzott. S hogy mennyire megtanult az új vizeken járni, legközelebbi kötete, *Az élet muzsikája* mutatta meg. Egy évnyi csak a két kötet közti idő, de a belső eltérést évtizedekkel kell nézni. A dal nagy versenyében Harsányi is újat akar énekelni, s ezt Prohászka szellemében teszi: „Újat, nem mint fogalmat s tant, azt nem lehet; hanem újat, mint meglátást, mint finom megérezéstől s tapintattól inspirált élményt”. Harsányi lelkében az élménytartalom érintetlenül a régi: a hivatás, a papi élet, a hit drága titkai, a dunántúli táj s távoli országok ihletései, de új volt az a forma, ahogy azt a tartalmat — a régebbi papi költők személytelenebb költészetével ellentétben — kifejezte.

A modern magyar lírának a hangulata a bánat, a szomorúság, a dekadens kiábrándultság és elvágyakozás elemeiből szövődött. Ez az alapszín, a diadalmas világnézet fényeitől enyhítve, olykor teljesen feloldva, mint finom kód, Harsányi számos verse fölött is ott lebeg. „Álom fiú, kósza lélek”, ezek az Új énekes jelzői. A modern költő búsongó hangulata árad A nyitott sisakkal című verséből:

*Halk muzsika sir a szivemben,
A lelkem fényre, színre áhít.
S dalolgom tilkon, gyönyörrel
Az élet halk szimfóniáját.*

Ennek a hangulati állapotnak legtermészetesebb lelki tevékenysége az emlékezés.

Az élet muzsikája a mondottak ellenére sem a pesszimizmus, a boldogtalan reménytelenség emlékét hagyja lelkünkben. Mert a szomorú hangulat kódében gyakran lobbantja föl az öröm lángját, ha a hivatására gondol.

*Ódon kolostor volt az otthonom.
Tömjén illatban telt el ifjúságom.
Pap lettem én és azt a percet
Azóta minden szent estén eláldom.*

*Bús lelkek gyógyítója, most
Az égnek élek és a dalnak.“ (A felhők felé.)*

Világnézetéből eredő eltérései mellett is az újító szellemű költészettel rokon költeményeinek külső formája és kifejezőeszköze. A vers képanyagának sejtelmessége, hangulati telítettsége, a szimbolummal ihlet-forrásként való alkalmazása, a mondatok s általában a gondolatmenet tördelt, lépcsőzetes ritmusa fűzi igazán a nyugatos lírához.

Az élet muzsikája-ban még halk, pasztellszínekkel festi örömeit, vágyait és szomorú látomásait, többnyire félrimű, szelíden ömlő jambusos versszakokban, *A Napkirály rokona* című (1911.) kötetében egyszerre megsokasadnak az öröm felhangjai, élesre gyúlnak a templomi ruhák és freskók gazdagságára emlékeztető színek, elmélyülnek a jelképek, melyek a liturgia ősi kincses-tárából s a költő vallásos ihletű képzeletéből valók. Az arany és bíbor változatos színeivel festi azt a csodálatos élményt, amelyet a katolikum jelent a lélek számára. A felfedezőik szenvedélyével járja végig a „szent, rejtelmes, emberi lélek“ „titokzatos palotáját“.

*Hűs palotámban halkán járok.
Ő szekrényeket nyitok néha.
Simogatom a sok brokátot.*

Az öröm mámorcs, szinte túlhabzóan gazdag hangjai mellett a tájba temetkező, a tájjal együttélő lélek csendesebb, lágyabb élményei sem halkultak el benne. Leya négy levele Ivánnak mutatja, milyen lírai egységbe tudta forrasztani a táj elemeit s az abhoz kapcsolódó érzelmi mozzanatokot.

*Holnap kimennek majd a havas éjbe
És fölgyújtják a halászok a nádast
S lobog a Hang piros lángokban égve.*

*Aztán sötét és nagy gyász jő utána.
És attól fogva nem lesz erre senki,
Aki ne lenne mondhatatlan árva.*

s helyzetdalszerű költemények legszebbike: Chopin G. moll balladája.

Harsányi ezzel a kötettel ért el fejlődése első fontos állomására. Sők Sándor 1910-ben megjelent *Szembe a nappal* című kötetével együtt, *A Napkirály rokona* szerzett a katolikus költészetnek ismét polgárjogot a magyar irodalomban. Míg korábban a prédikáció páthoszával s a nagyon is nyilvánvaló nevelés célzatával, mindig a közösség nevében és élményként, ünnepi hangnemben zengett a régi katolikus líra, az új — hogy Brisits Frigyeset idézzük — „mind érzéstartalmában, mind alakításában művésziesebb, gazdagabb, sokoldalúbb és elevenebb... Ebben a lírában találkozok először össze igazán a hívőnek és az embernek az arca“.

A Napkirály rokona-ban hangjára talált kegyelem-élményből fakad Harsányi első egységes ihletű, egyöntésű kompozíciója, az 1913-ban megjelent *Hagia Sophia*. A misztikus alkotásokban oly szegény magyar irodalom számára jelentős gazdagodás ez a kötet. A hét szentségről szóló katolikus tant énekelte meg epika és líra sajátos ötvözetéből kiformált, szimbolikus versekben. Dante késő utóadaként indult el a költő egy csodálatos világba, mely a valóság és képzelet anyagából épült, csupa dísz, pompa és csupa árny, sejtelem és titok. Voltaképen nem más, mint az emberi élet fordulónak misztikus megjelenítése, az emberi lélek Istennel való találkozásának egy-egy alkalmá a szentségek segítségével. A költő azonban nem egyedül vág neki az útnak. Hármán kísérik: a Doktor, aki a tudomány elégtelenségét szimbolizálja a lét végső kérdéseinek megoldásánál, a képzeletet megszemélyesítő Delibáb s a kis Diakonus, az üde hamvas és csodálkozó ifjúság megtestesítője. Mindháromnak megvan az életértéke, de egyikük sem tudja a kegyelem erejét pótolni. Hét ciklusból áll a költemény, mindegyik egy-egy szentség megéneklése s az egész együtt az ember földi vándorútjának titokzatos regénye. Az öröm és félelem, a feléges rejtelmek borongó tisztelete s a kegyelemosztó papi hatalom érzelmei lobognak a hatalmasan áradó versszakok zsúfolt pompájában, vakító gazdagságú színeiben.

A személyes, befeléforduló líraiság kora a *Toronyzené*-vel zárul. Együttal új változatot is jelent ez a kötet mind tartalomban, mind formában. Harsányi együtt él a kor lelkevel s a tízes évek komolyodó, férfiasodó, tárgyiasabb, némiképp a külső világ felé forduló költészetével együtt fordul az ő lírája is. Új arca voltaképp az eddig csendes magyarság-élmény megszólaltatásával jelentkezik. A háború ébreszti föl ihletét. A fájdalom, a személyes érdekelttség, a faji büszkeség, az élet sajtó féltése egyaránt hangot kap verseiben. Csak a legszebbeket említve: *A mi fiaink*, *A magyar pap*, *Contra bellum*, *Az új élet* tartoznak ebbe a csoportba. Harsányi, ki eddig saját lelke képeivel és problémáival volt elfoglalva, most fedezi fel igazán a magyar tájat s ennek emberét. Itt még csak néhány teljesen objektív jellegű táj- és életképet fest, majd hosszú évek élményi felfrissülése során talál rá igazán a dunántúli táj és lélek érzelmi érdek nélküli szépségeire. *Falun ilyen a halál* című verse sejteti, hogy milyen klasszikus lehetőségek szunnyadnak lelkében.

A *Toronyzene* után hosszú csönd következik, míg 1927-ben megjelenik *A boldog költő*. Falun él évek óta, a búza melez arany-színe s a hó szikrázó fehérsége váltja lelkében egymást évről-évre, az élet küzdelmek és csöndes örömök ősi ritmusában lüktet, a régi lázak, színes szavak oly semmisségnek tűnnek. *Légy üdvöz, Nap,*

szél című költeményében elbocsátja szavait, a „forró, zengő rubinokat”.

*Helyette jér, egyszerű régi ember!
Kezedben só, kenyér, kapa, kasza.
Légy üdvöz, Nap, szél, kis fűszár
és csendes nyári éjszaka!*

*S én színek, fények kábult régi rabja
Vágyom a hús klasszikusok után.*

A klasszikusokra könnyű rátalálni, hisz a magyar klasszikusok földjén él. *Virág, Berzsenyi* s e kettő példaképe, *Horatius* meg *Ovidius* az új mesterek, kik dalra tanítják

Ugyancsak ennek az objektív világszemléletnek megnyilvánulásai festményszerű, a nemzeti klasszicizmus ábrázoló modorát modern ízléssel követő táj- és életképei. A táj már nem egyszerűen úgy jelenik meg, mint valamely hangulat hordozója, olykor csak alkalom annak kivetítésére, hanem vagy önértékű költői tárgyként vagy az életet adó és tápláló élményként. A *Ruralia Hungarica* ciklus szebbnél szebb példáit nyújtja ennek *A Dunántúl dicsérete* mintegy breviáriuma mindannak az értéknek, amit benne Harsányi szeret és tisztel.

Ennek a tárgyias és csak némileg egyénített szemléletnek éppúgy megvan a maga nagyarányú megrögzítése, s ez a *De profundis* című alkotás. A kegyelem-élmény újabb kivirágzása. De amíg a *Hagia Sophia*-ban az öröm és vígság az uralkodó érzelmek, itt a lélek halál utáni sorsát vigyázza remegő figyelemmel a költő, a személyes élmények gyónó hangját is belekeverve a tompán és megrendítő komorsággal hulló terzinákba. A lélek a föld és menny között lebegve hallgatja a Sátán vádbeszédét, melyben a hét főbűnt olvassa fejére. A lélek a tízparancsolat védőbeszédével felel, perbeszélve az egész mindenséget a maga védelmére.

A *Mi cha Él* című kötetével (1933) ismét új fordulóhoz ért a költő. A szociális problémák Harsányi költészetébe is belerobbantak. Versei egyszerre kitérültek, olykor szavalókóruszerű formákat öltöttek és szinte teljesen elvesztették személyes hangjukat. Régi hárfáját félretéve a szírének hangjával kiáltotta a bajt, a szenvedést, az arany, vér és gyűlölet uralmát. Az egész világ s annak minden népe benne zsong egy-egy ilyen nagylélekzetű költeményében, mint amilyenek pl. *Jönnek a barbárok, Véres a hold, Tavaszsi síp, Ki az Ur* címűek. A szociális érdeklődés villantja fel a magyar ember sorozatos jellemképeit, melyekben a magyar úr, magyar paraszt ezeréves arcát formálja meg egy-egy költeménnyel. A *Mi cha Él* egyik legmegkapóbb verse az *Őszi szántás*. A minden kötetében fölbukkanó elmúlás-hangulatot szövi bele az őszi szántás ősi képeibe.

Az elmúlás, a halál egy nagyobbarányú költeményében is megjelenik újra s ez a *Túlvilági ballada*. A téma ugyanaz, mint a *De profundis*-ban, a lélek üdvözülésének nagy kérdése. Csakhogy amott a lélek tevékeny részt vesz az érte való harcban, itt azonban néma szemlélője a küzdelemnek, mely az angyalok és ördögök közt folyik s a lélek megdicsőülésével végződik. A költemény tehát mintegy lezárása a *Hagia Sophia*-val kezdődő s a *De profundis*-ban folytatódó kegyelmi ciklusnak. A *Túlvilági ballada* rendkívül könnyed, egyre ismétlődő megfogalmazású strófái középkori legendák

vitáit, idézik eszünkbe, melyekben misztikus hatalmak éppígy csatáztak a megholt ember fölött.

A *Holdtölte*-ben, legutolsó kötete, a szociális érdeklődés mellett az erősebben megszólaló népi vonzalom jelent újabb szint fejlődésében. *Legényke*, *Falusi lány*, *Három piros tojás*, *Falusi diák* említhetők mint a legjellegzetesebbek. Legénykora kicsiny holdsarlója „csordultig telve színarannyal“, szenvedélytelen, szép, szelíd fényvel és ragyogással. Csöndes ámulattal festegeti az évszakok fordulását s beleborzong, ha az *Októberi kert*-ben fölhangzanak az elmúlás különös léptei.

*A Nap elvénült. Sárga, mint a megholt.
Fellündököl az estben a hideg Hold.
A temetőn is hallgatnak a tücskök.
Az őszi stp, mint messze vészjel, füttög.*

A *Napkirály rokona* és a *Holdtölte* közt évtizedek feszülnek, teli a folytonos költői teremtés gyümölcseivel. Megannyi új íz és új szín mindegyik kötet s mégis mindnyájában ugyanaz az alkotó őszön, folyton alakulva, új és új arcot öltve is ugyanaz a költő énekel. A vallásos ihlet, papi életének gazdag élményvilága, a magyar táj és magyar élet, a kegyelem csodálatos, életen és halálon túllívelő titka újra és újra elébe állnak s ő mindig válaszol rájuk: a hangulatok méla zenéjével, a színek pompázó festményeivel, a komoly klasszikusok nyugalmával s a bölcs meleg, őszi, szomorkás mosolyával. Azok, akik csöndes meglepetéssel figyelik Harsányi szavának folyton megújuló, friss melódiájú zendülését, érdeklődve várják, mi lesz az új dallam, az új változat, mely költészetének gazdag szimfóniáját tovább színesíti. Hangja ott hallatszott az új katolikus líra hajnalán s ma is egyik vezetőszólam az ő költézete: a misztikus szava a szociális apostol Mécs László és a lelkek pásztora, Sik Sándor hangja mellett.

Fényi András

ELVEK ÉS MŰVEK

ECKHARDT SÁNDOR: BALASSI BÁLINT - WALDAPFEL JÓZSEF: KATONA JÓZSEF (*Franklin*). A *Magyar Írók* sorozat két új kötete valódi gazdagodása irodalmunknak. Az esszécsített irodalomtörténet, a novellásított esszé fénykorában mindkettő például szolgálhat arra, hogyan lehet, és hogyan kell, az igazi tudományt egyesíteni az előadás mozgalmasságával. Mindkét mű épp oly érdekes olvasmánynak, mint amilyen komoly filológiának.

Eckhardt Sándor évtizedek kutatásait foglalja egybe s egészíti ki Balassi Bálintról írt könyvében. Műve még azoknak is meglepetés, akik ismerik a Balassi-kérdésben folytatott nyomozásait, úttörő cikkeit, tanulmányait. Tudjuk, ő állította be elsőnek Balassit korának európai távlataiba, s nem csak a Nyugatéba, ő kutatta ki a nótajezések alapján a költő irodalmi mintáit, ő hívta föl a figyelmet hamisítatlan középeurópai renaissance egyéniségére; — neki köszönhetjük, hogy újabban Balassiban jóval többet látunk elődök nélkül egyszerre fölbukkanó nagy költőnél: látjuk benne a tudóst, a humanistát, a korszerűen művelt elmét is, látjuk Ronsard, Du Bellay végvári-középeurópai társát. Mindezen eredményeket egyetlen nagyszabású korszakban s jellemrajzban állítja most eléink Eckhardt Sándor. Mintája lehet könyve minden ilyenfajta kísérletnek; nemcsak eredményei rendkívül értékesek, hanem módszeriani tanulságai is; az a higgadság, amely a kiváló tudósnak úgyszólván minden írásában pompásan fogja egybe a szellemtörténet szempontjait azzal a filológiai pozitívizmussal, amely éppen pozitív voltánál fogva a franciáknál már szellemtörténetté emelkedett, amikor egyebütt még föl sem fedezték a *Geistesgeschichte*-t. Aligha lehet terünk s módunk rá e helyütt, hogy részletesen kitérjünk rá, mennyivel viszi előbbre az Balassi-kérdést a mű: viszont rá kell mutatnunk arra, milyen érdekesen, mennyire az életrajzíró izgalmas módján mutatja be az író hőségének szellemi fejlődését, lelkének fokozatos gazdagodását s mindazon élményeket, amelyek költői világát gazdagították, színezték. Közben pedig kitarul az olvasó előtt az egész bonyolult kor, lengyel-magyar-német-török-olasz-szláv hatások keveredésével, életformáinak változatosságával, udvari és végbeli szokásaival, szerelmeivel és hadi vállalkozásaival, — ám nem öncélúan, ahogyan nem egy mai esszében, ahol a korszak csak a szerző tájékozottságának és stílusképességének fitogtatására szolgál, — hanem szervesen illeszkedve a mindig céljához igyekvő előadás menetébe, s mindig úgy, hogy az előtérben magát Balassit látjuk. Milyen izgalmasan érdekes például, ahogyan a legújabb kutatások eredményei alapján megpillantjuk még jóformán gyermek költőnket Bornemisza Péter tanítványaként — s mennyi mindent megmagyaráz egyetlen tanállyal! S a híres, romantikus szerelem történetében milyen erőteljesen rajzolódik elő a bővérű renaissance egyéniség! Folytathatók a magukban is remek részek felsorolását, — mind egy-egy fogas probléma megoldása, mint például, hogy milyen magyar mesterei voltak Balassinak, — ám részek helyett nézzük inkább az egészet: alighanem legtökéletesebb megvalósítása annak a célnak, amelyet a Magyar Írók sorozat maga elé tűzött.

A másik kötet, *Waldapfel József* Katona Józsefről szóló kitünő munkája ellen mindössze két kifogást tehetünk. Az egyik stílusának

olykori nehézkessége és pongyolasága (főként szapora visszaélései az „is“-sell), a másik pedig: az életrajz vonalai mintha kissé elmosód-
nának. Egyébként azonban könyve épp oly kitűnő példája a műfaj-
nak, amilyen Eckhardt Sándoré. Ahogy megmutatja Katona sok-
szor lebecsült korábbi drámáiban a *dramaturg* (s nem az író) mun-
káját, ahogyan nyomatékosan hangsúlyozza dramaturgiai ismereteit
s gyakorlatát, színszerű gondolkodását, ahogyan megmutatja, miként
fejlődött a Bánk bán-ig, (s mennyire nem véletlenségből pattant ki
agyából egyetlennek e mű), majd ahogyan elhallgatását s a líra felé
fordulását megmagyarázza, végül, — s egyik nagy értékeként, —
ahogy föl hívja a figyelmet az oly kevéssé méltatott lírikus Katona Jó-
zsefre: a legkitűnőbb teljesítmény! Ugyanilyen remek s ezyben nagy
tudása iránt tiszteletet keltő is, — Katonának korába való beállításá-
ra: — nem csak divatos lovagdrámák szerepére utal itt, (sőt, e lovag-
drámák „hatását“ helyesen kellő mértékre szállítja le), hanem je-
lentősen kiemeli kapcsolatait a fölvilágosodás eszméivel s a kezdődő
pesszimizmussal is — általában az eddig problematikus östehetség
helyett megmutatja Katonában a nagyon is kiművelt emberfőt. Egyi-
ke könyve azoknak a tanulmányoknak, amelyek lezártak vélt kér-
dések körében keltenek új hullámzást s az értékelés friss szempont-
jait vetik föl.

Am ne gondoljuk, hogy e két könyv csupán tudósok és beava-
tottak csemegéje! Amint mondtuk: olvasmányok is élmény mind a
kettő! Irodalomtörténeti nagyságokat élővé varázsolni nehéz földat,
— ez a két könyv élővé, személyes ismerőssé varázsol két nagyon-
nagyon halott író. Az egyiket a közhelyek, a másikat a nemzeti ün-
nepek feszes retorikája s egy operaszöveg koporsója alól kellett ki-
szabadítani; most itt állnak előttünk, — ismerjük is meg őket! Bár
mielőbb látnók a sok kétes hitelű anyagot is előhozó Dézsi-féle ki-
adás után az új Balassi-gyűjteményt, Eckhardt Sándor gondozásában,
vagy legalábbis az ő útmutatása nyomán ezybeszedve, — és a teljes,
hozzáférhető Katonát!

Rónay György

KOSZTOLANYI DEZSŐ: ABÉCÉ. (*Nyugat kiadás.*) Ezekben az
években az írás egyfajta rossz szokássá vált, valamiféle általános
foglalkozássá, mely az összes munkaterületen, minden iparban és
hivatalban szinte kötelező. Természetes ilyen körülmények között,
hogy az írás elvesztette a hitelét, nem varázslat többé, hiányzik be-
lőle az a hideglegősen kultikus jelleg, ami tisztelettel és csodálat-
tal jár. Közönséges elfoglaltsággá süllyedt, amely már nem is vágy-
álom a hiúság és becsvágy számára, csupán türelemjáték, vállal-
kozókedv és lehetőség az előléptetésre.

A dühödtt betűvetők mostanában már nem tudják, hogy volt
idő, mikor tevékenységük még tisztes volt, szigorú játékszabályok-
kal, kellő ismeretekkel és szakmai képzettséggel, kevesen marad-
tak, akik még értik ennek a kegyes gyakorlatnak, makacs szolgál-
latnak a műhelytitkait, s akik fáradtságot, idegeket nem kímélve
a legjelentéktelenebb részleteknek is igaz fontosságot tulajdonítá-
nak. Ama mitikus előidőkben — még tíz éve sincs — körültekintő
figyelemmel dolgoztak az írók, a központozásról külön ismeretek-
kel rendelkeztek s a szinonimákra rendkívüli gondot fordítottak,
biztos véleményük volt a mondatszerkesztésről s a magyar nyelv
törvényszerűségeit csak a legritkább esetben tiporták lábbal. Ba-
bonás lelkiismeretességük még a költészet alapvető követelményeit
is tekintetbe vette, ízlésük pedig kifogástalannak volt mondható.

A mai röpiratszerzők, világnézeti elfogultak és hivatalos hírverők tájékozatlanul állanak e tünettel szemközt, amikor felelősséget és pontosságot észlelnek egy-egy elméműben. Elefántcsonttoronynak, művirágnak, szépelgésnek nevezik a műgondot, fényüzésnek bélyegzik az egyértelmű fogalmakat és tisztult szempontokat, pedig csak egyszerű becületességről és méltó tehetségről van szó. Kosztolányi Dezső hátrahagyott műveinek minden újabb kötete közvetve ezt a nyelvi hanyatlást világítja meg, ragyogó sorainak a fényénél előtűnnek az írástudatlanság egyre szaporodó bünjelei. „Ábécé” címmel legutóbb az ötödik könyv jelent meg, amelyeknek áhítatos gondozója, Illyés Gyula, Kosztolányi elszórt tanulmányai-ból-cikkeiből még mindig talált vagy kétszázötven oldal összefoglalónivalót az irodalom mesterségbeli problémáiról. S ezek a problémák egytől-egyig ézetők és sürgetők, szinte létkérdés valameny-nyi, elodázhatatlanok és kikerülhetetlenek.

Vannak elvek és kötelességek, amelyeknek elismerése és követése nélkül nem lenne szabad tollat venni a kézbe. Feltételek nélkül még közömbös és jelentéktelen írásművekhez is tilos hozzáfogni, hagyomány, jóérzés és igény kösse az író. Kosztolányi egész pályája folyamán folyóiratokban és napilapokban igyekezett megértetni kortársaival és mindenkivel, akiket illet, hogy írni csak szigorú mértékben és emelkedett nézetek mellett lehet, s hogy kellő vigyázat hiányában legrágább kincsünket, édes anyanyelvünket romboljuk szét. Eszelős meggyőződéssel támadott, értekezett, tanácsolt és hadakozott, ha az irodalom anyaga került előtérbe, véleményét az esztétika és nyelvészet legkeményebb tételeihez szabta, amellet hogy ő maga még elméleti síkon is megmaradt megejtő művésznek, ötletes és varázslatos költőnek. Litteráris vitákban saját munkájával szolgáltatva a leghitelesebb bizonyítékokat, hozzászólásai és intelmei magukban is szemléltető kis remekeknek sikerültek. Rövid hasábokon, néhány lapnyi terjedelemben is klasszikus véglegességgel, hibátlanul és formai tökéletességgel nyilatkozott. Példát adott arra, hogy nincs mellékes feladat, mindig gondosan és fegyelmezetten kell dolgozni, feszült figyelemmel, mintha bármelyik bekezdésnél ítélőbírák elé kellene állani. Az elme tévedhet a gondolatokban, de sohasem a fogalmazásban, játszhat az ötletekkel, de a grammatikával soha. Kosztolányi megtanított arra, hogy ami szép, az igaz; aki szépen ír, annak igaza van. Bizonyos megállapításait fenntartással lehet csak elfogadni: az írói vélemény szabadság társadalmi kényszereivel szemben nagyon is engedékenyen viselkedett, a versfordításoknak túlon túl rugalmas kívánalmakat szerkesztett, — okfejtése esetenként mégse tűr ellentmondást, s első-sorban nagyszerű írásmódja miatt. A szöveg minőségén múlik minden, kiindulópont a hatás és érték fokozataihoz. Ha ebből merítenék erőt közéleti profétáink, vezérkedőink és irodalmi hangoskodóink, akkor esetleg még illetékeseknek bizonyulnának.

Pogány Ö. Gábor

HAZAI UTAZÓK ERDÉLYBEN. (*Lepage kiadása, Kolozsvár.*) Huszonnégy magyar író Erdélyre vonatkozó írásából mutat be jellemző és értékesen kiválogatott szemelvényeket ez a kötet, melyet Molter Károly bocsátott minapában útjára. Ezek az írók az elmúlt két évszázad legjobb magyarjai közé tartoznak. Írásaikat az őszinteség jellemzi: lelkiismeretük szerint vallanak, vagy bírálják, elismernek, vagy perbefognak. Egyikük realista, a másik romantikus

s hol a tájat, hol az embert, hol meg a problémákat látja. Természetes is, hiszen a legkülönbözőbb desztinációval járja az erdélyi tájat s különbözik a szemük, a látásmódjuk, az érzékelésük is.

Jó kalauz ez a kötet Erdély mai kérdéseinek megértéséhez, s egyszersmind több is ennél: útirajz-irodalmunk valóságos tárháza. E műfaj gazdag lehetőségei szemléltető módon mutatják régi írónk s megoldásaik, eredményeik gyakran megtévesztően emlékeztetnek a mai falukutatás modern eszközökkel elért eredményeire. A díszes névsoron áttekintve lehetetlen meg nem említeni Csokonai, Kisfaludy Sándor, Teleki Domokos, Batthányi Vince, Kazinczy, Széchenyi, Déryné, Bólyai, Kemény, Táncsics, Petőfi, Jósika, Gyulai, Jókai, Orbán Balázs, Eötvös József nevét. Minden kis megjegyzésük elevenen él s végtelen fényesszég árad a rég leírt betűkből. Szétszórt írásaik összegyűjtése érdemes szellemi és kiadói vállalkozás volt. Különösen a fiatalság forgathatja haszonnal e célszerű kiállítású kötetet.

R. I.

TRÉFÁS ÉS CSÚFOLÓDÓ ERDÉLYI NÉPKÖLTÉSZET. (*Lepage kiadása, Kolozsvár.*) Szentimrei Jenő előszava rámutat e kis népköltési gyűjtemény lényegére: „Sokat szenvedett körülöttünk a világ s mi észrevétlenül mégis gazdagabbak lettünk“ — írja. „Valóságlátásunk megajándékozott minket saját népünkkel. Nem a népről táplált népszínműves, vasárnapira kiteremtettézt illuziónkat, de magát a népet fogjuk ezentúl szeretni benne, kiről hovatovább kiderül, hogy ő is ember és ő is magyar.“ Ennek az antológiának célja tehát a népi realizmus eredményeinek, elsősorban a Bartók-Kodály gyűjtésnek népszerűsítése, mondhatnánk: közkinccsététele. Különleges megszorítás azonban a „tréfás és csúfolódó“ jelző, mely a népi komikum világára utal.

Ez a kis antológia, dicséretreméltó összeválogatása miatt, mindig frissen hat, nem érezzük soha a túlságosan homogén anyaggal elkerülhetetlenül együttjáró lankadást. Verset és prózát találunk benne, ízek és illatok kergetőznek a lapokon s az ellenállhatatlan humor mindig ragyogó diadalt arat. A nagyközönség túlnyomórészt csak népballadaink komor világát ismeri. Ez az antológia új világgal ajándékozta meg: a népi élet napfényesebb tájaira vezet, az örök mosoly megfrissítő forrásához.

R. I.

TÓTH LASZLÓ: MAGYAR VÁRTÁN. Papini egyik értekezésében, a katolikus irodalomról szólva, hangsúlyozottan *író katolikusnak* nevezi magát és ezzel a kifejezéssel pontosan az írói feladat hitvallói jellegét kívánja — nagyon helyesen — átvinni az irodalmi köztudatba.

Önkéntelenül ez a Papini-féle meghatározás jut eszünkbe akkor, amikor Tóth László önálló kötetbe foglalt, publicisztikai írásművei között lapozgatunk. Valóban: Tóth László is *író katolikus* a szónak legnemesebb értelmében. A katolikus világnézet doktrínamentes, teljes belső szabadságot biztosít a szellem emberének. Kereszténységünk és magyarságunk egész problémaköre millió szállal fűződik a szemlélődő egyéniséghez, mint centrumhoz, amely viszont a katolikus világnézetből meríti erőt és ettől kapja örök szempontjait is, hogy azoknak birtokában teremtsen rendet korunk szellemi zürzavarában. Az író katolikus tehát a *rendező elvet* képviseli szükségszerűen, rendet teremt a maga egyénisége belső világában és ezt sugározza ki a világba is, amikor akár mint író vagy mint újságíró a porondra lép. Ilyen értelemben az író katolikus

munkája sohasem romboló, hanem mindig építő és harmóniát teremtő tevékenység. Szembetűnő, karakterisztikus módon ezt a magatartást érezzük meg a „magyar vártán“ álló kitűnő magyar publicista minden tollvonásán.

Előttünk fekvő könyve egy történelmi esztendő nagy kérdéseinek s az azokra megkísérelt válaszoknak foglalata. Cikkpek, amelyekben az író katolikus a magyar ember sorsát figyelte, útjait követte. Cikkei nem a napi politikát tükrözik, hanem az egyetemes magyar és katolikus szemléletet vetítik elénk. Nem a „párharc vitairatai“ ezek a cikkek, — mint maga is megállapítja, — hanem hozzászólások az egyetemes emberi világ és a sajátos magyar nemzeti élet örök kérdéseire... (*Szent István Társulat kiadása.*)

Kézai Béla

P. KÖNIG KELEMEN O. F. M.: A KERESZTÉNY EGYHÁZAK EGYSÉGE. A háborút megelőző években valósággal világjelentőségű mozzalommá nőtt az a törekvés, amely a keresztény egyházak egyesítését tűzte ki célul. Ennek a messzenéző célnak megvalósításában természetesen Rómáé a döntő szó, nemcsak az Egyház univerzális jellegénél fogva, hanem lényegbe vágó dogmatikai szempontokból is. Eppen ezért kivételes érdeklődésre tarthat számot minden olyan elgondolás és állásfoglalás, amely e kérdéssel kapcsolatban az Egyház hivatalos nézetét képviseli. A nagytudású, kiváló szerző munkája éppen azért fontos, mert az Egyház szempontjából is *lehetségesnek* tartja a keresztény egyházak egyesítését. Művében részletesen tárgyalja azokat a kérdéseket, amelyeknek tekintetében Róma *az örök alapelvek feladása nélkül engedhet*, másrészt pedig rámutat arra is, milyen áldozatokat kell hozniok a Rómától elszakadt egyházaknak, hogy önmaguk megmentésével ösztíntén szolgálják az „egy akol és egy pásztor“ krisztusi gondolatát. A könyv a németországi protestantizmus válságának okait vizsgálva felöleli a többi keresztény egyház problémáit is — és ezeken keresztül jut el az egységkérdés alapvető igazságaihoz. Emelkedettség, alapos tudás és tárgyilagosság jellemzi P. König Kelemen minden problémafelvetését és megállapítását. Munkája megírásakor — ezt az olvasó is meglelézédéssel igazolhatja — a tárgyilagossággal mellett odaadó szeretet vezérelte a szerzőt nemkatolikus testvéreink iránt is. (Gyöngyösi Ferences könyvek 2. szám.)

(k. b.)

A FIATAL KATOLIKUS NEMZEDÉK LAPJA AZ

ÚJ ÉLET

KATOLIKUS SZOCIÁLIS ÉS VILÁGNÉZETI HAVISZEMLE

SZERKESZTI ANDRÁS KÁROLY

FELELŐS SZERK.: SINKÓ FERENC

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, II., Margit-krt 36. I. 3

ÉVI ELŐFIZETÉSI DIJ 9'60 PENGŐ

Franck

A VIGILIA IRÓINAK KÖNYVEI

MÉCS LÁSZLÓ:

ÖSSZES VERSEI — — — — — P 16.—

BALLA BORISZ:

NICZKY NÖVENDEK (regény) — — — — — P 5.60

A MEGSEBZETT (regény) — — — — — P 5.60

BRÜSSZELI NAPLO — — — — — P 3.90

A LÉLEK UTJAI (új kiadás előkészületben) —

POSSONYI LÁSZLÓ:

ÜLDÖZNI FOGNAK TITEKET (regény) — — — — — P 5.60

AZ ARNYEK (regény) — — — — — P 5.60

SZILÁGYI IRMA (regény), — — füzve P 4.80 kötve P 5.80

HARSÁNYI LAJOS:

FEJJEL NAGYOBB MINDENKINÉL (regény) — — — — — P 5.60

EGI ÉS FÖLDI SZERELEM (regény) — — — — — P 5.60

ÖSSZES MŰVEI (előkészületben) — — — — —

TÓTH LÁSZLÓ:

MAGANYOS JEGENYE (elbeszélések) — — — — — P 5.60

SIK SÁNDOR:

ÖSSZES VERSEI (füzve) — — — — — P 6.80

ZRINYI — — — — — P 5.—

PAZMANY — — — — — P 5.—

ARADI ZSOLT:

AZ ÉG A RÁCS MÖGÖTT (regény) — — — — — P 5.60

A JÁTEKOS FIA (regény) — — — — — P 5.60

IJJAS ANTAL:

MIRANDOLA FORDULASA (regény) — — — — — P 6.50

AZ ÜZENET (elbeszélések) — — — — — P 5.—

AZ EMBERÉLET UTJANAK FELÉIG (regény) — — — — — P 4.—

JUST BÉLA:

HAJNALI KETTŐ (regény) — — — — — P 4.80

SZAGOS MISE (regény) — — — — — P 5.50

VÖRÖS VAGY FEKETE (regény) — — — — — P 7.50

RÓNAY GYÖRGY:

KERESZTÜT (regény) — — — — — P 5.60

LAZADÓ ANGYAL (regény) — — — — — P 5.60

FAK ÉS GYÜMÖLCSÖK (regény) — — — — — P 11.60

THURZÓ GÁBOR:

ELŐJÁTÉK (regény) — — — — — P 6.50

AZ ADOSSÁG (regény) — — — — — P 6.40

A TINTAHAL (elbeszélések) — — — — — P 2.80

KÉZAI BÉLA:

AZ UTOLSÓ NAP (regény) — — — — — P 5.60

HEGEDŰS ZOLTÁN:

SZAMOSHATI ŐSZ (előkészületben)

TŰZ TAMÁS:

TISZTA ARANNYAL (versek) — — — — — P 2.—

VÉGH GYÖRGY:

HAVAS EJSZAKÁK (versek) — — — — — P 4.—